

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Maticy slovenskej*

*Vychádza s finančnou podporou
Ministerstva kultúry Slovenskej
republiky*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Ingrid Hrubani-
čová, Nicol Janočková, Ján Ka-
čala, Anna Maričová, Sibyla Mis-
lovičová, Jozef Mlacek, Slavomír
Ondrejovič, Matej Považaj, Mária
Šimková, Iveta Vančová, Pavol
Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

GURIČANOVÁ Dana: Čo používajú roztľieskavačky?	257
HORNANSKÝ, Imrich: Geografické názvy z apelatívneho slovného zákla- du <i>pes</i> a jeho derivátov	261

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stre- dovekej slovenčiny s výkladom ná- zvu obcí a miest (47)	269

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

CHOCHOL, Martin: <i>Počľivi vešeľe trime tri dňi</i> (Zo zemplinskej lexiky)	278

ROZLIČNOSTI

O názvoch dvoch nových ovocných krížencov. I. V a n ě o v á	288
<i>Stylista</i> či <i>štylista</i> . K. K á l m á n o v á	290
Priezvisko <i>Kubovský</i> . M. M a j t á n ...	293

SPRÁVY A POSUDKY

Za PhDr. Evou Rísovou. M. P o v a - ž a j	294
Monografia o slovenských priezvis- kách. J. K a ě a l a	296

SPYTOVALI STE SA

<i>Gužmy</i> . D. G u r i ě a n o v á	304
Prečo sú <i>snehuliaci</i> aj <i>snehuliaky</i> ? A. J a r o š o v á	305

Z NOVÝCH VÝRAZOV

- Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (45).
A. Oravcová (pripravila M. Petrufová) – A. Šufliarska 310
Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (11). M. Považaj 312

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

- Ako správne vykať. K. Kálmánová 317
Preklep a prieklep. K. Kálmánová 317
Máte chuť na liči? I. Vančová 318
Môže polícia realizovať prípad krádeže? K. Kálmánová 319
Forma a fazóna. K. Kálmánová .. 319
Vítajte a vítajte. I. Vančová 320

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 48, 2014, č. 5 (15. 10. 2014). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine za podpory grantu Ministerstva kultúry SR. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radík. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 7,20 €, jednotlivé čísla 1,20 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/4012839. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav L. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2014

Cena 1,20 €

Čo používajú roztlieskavačky?

DANA GURIČANOVÁ

Do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sme dostali otázku, ako sa správne nazýva predmet, ktorý mávajú v rukách roztlieskavačky: *pom-pom*, *pom-pon*, *pompom* alebo *pompon*?

Ani jeden z uvedených výrazov sa v existujúcich slovenských lexikografických príručkách zachytávajúcich slovnú zásobu slovenčiny neuvádza, Slovník cudzích slov (2005) však uvádza substantívum s podobným slovným základom *pompónka*. Ide o termín z oblasti záhradníctva, ktorý pochádza z francúzštiny a pomenúva „druh georgín s guľovitými ružičkami kvetov a rúrkovito zvinutými korunnými lístkami“. Etymologické pozadie je zrejmé, keďže slovo *pompon* má vo francúzštine význam „chochol, brmbolec, strapec, ozdoba“ (pozri <http://webslovník.zoznam.sk/francuzsko-slovensky/pompon>), pričom tvar kvetu najväčšmi pripomína brmbolec.

V súvislosti s rekvizitou roztlieskavačiek a mažoretiek sa na internete vyskytuje aj domáci výraz *strapce*, napr. *Čakajú vás super tréningy so strapcami, vystúpenia v pekných kostýmoch... – Určite každá z nás už túžila byť mažoretkou alebo roztlieskavačkou. Pekná palička, trblietavé strapce, gymnastické prvky... – Zároveň rýchlo nastúpili roztlieskavačky so strapcami*. Frekvencia variantov výrazu *pompom* prevzatého z angličtiny je však nepomerne vyššia, čo akiste potvrdzuje potrebu presnejšieho vyjadrenia.

Krátky slovník slovenského jazyka (2003) uvádza tri významy substantíva *strapec*: 1. voľné nitky, šnurky ap. ako ozdobné zakončenie tkaniny,

oblečenia ap.; 2. kužeľovitý súbor kvetov, výhonkov, plodov (obyč. bobúľ); 3. niečo majúce podobu strapca. Je zrejmé, že ani jeden z uvedených významov uvažovaný predmet plne nevystihuje, keďže najčastejšie ide o hustú metličku až guľu tvorenú množstvom úzkych prúžkov z tenkej kovovej fólie, plastu, látky alebo papiera, ktoré sú spojené úchytkou na dva prsty, prípadne krátkou pevnou rúčkou. Istú nepresnosť či nejednoznačnosť výrazu *strapce* pravdepodobne vnímajú aj používatelia jazyka, čo sa neraz prejavuje tak, že k tomuto slovu doplnia aj prevzatý výraz. Dokazujú to zmienky na internete typu: *farebné strieborno-modré strapce s názvom pompómy... – Paličky alebo v žargóne mažoretiek batony i strapce (tzv. pom-pom) stvárali v rukách dievčat i vo vzduchu doslova divy. – Okrem klasických mažoretkových tréningov s paličkami sa tréningy skladajú aj z tanečnej a baletnej prípravy a návniku choreografií so strapcami (pom poms). – Úspešnejšie boli vo vystúpeniach so strapcami (pom-poms) ako s paličkami. Objavujú sa však aj opačné prípady, keď má autor potrebu vysvetliť cudzí výraz: ... tancovanie a mávanie farebnými Pom Pommi – tými roztlieskavačskými strapcami... – ... začínajúcich mažoretiek a roztlieskavačiek v disciplínach baton (palička) a pom-pon (strapce). – ... ukázali, že vedia narábať s obidvoma náčiniami mažoretiek (baton – palička, pom-pom – strapce). – Pomaly sa učia základné prvky s batonom (paličkou), pom-pomom (strapcami) a učia sa vytvárať krátke choreografie.*

Vnímanie významového rozdielu uvedených slov u niektorých používateľov jazyka dokumentuje reklamný oznam firmy, ktorá prostredníctvom internetu ponúka *POMPONY & STRAPCE – Pompony a paličky pre roztlieskavačky, mažoretky; strapce a zástavky pre autobazáre*. Strapce pre autobazáre plne zodpovedajú prvému významu slova *strapce* z citovaného slovníka, *pompony* autor sloganu za strapce očividne nepovažuje. Ako zaujímavosť uvádzame ojedinelú zloženinu z prevzatého a domáceho slova, ktorá sa na internete vyskytla v ďalšom oznámení inzertnej povahy: *Roztomilé sexi šaty, kombinácia kráľovská modrá/žltá, k tomu zodpovedajúce pom-strapce*.

Na oficiálnej stránke Asociácie mažoretkového športu Slovensko http://www.amas.sk/dokumenty/amas_pravidla_mazoretkoveho_sportu_2013.pdf sa slovenský výraz *strapce* vôbec nevyskytuje, anglický názov rekvizity tu má trojakú pravopisnú podobu: *pom-pom, pom - pom* aj *POM - POM* (s medzerami pri spojovníku).

Uvedené skutočnosti dokazujú značnú variabilitu prevzatého výrazu, k štyrom variantom z pôvodnej otázky pribudli podoby *Pom Pom* (v nesprávne utvorenom inštrumentáli *Pom Pommi*), *pompóm* a *pom poms*.

Pre úplnosť dodávame, že v slovenčine sa používa výraz *Pom Pom* aj vo význame vlastného mena rozprávkového hrdinu, ktorý vystupuje v knižke maďarského autora Istvána Csukása *Pom Pomove rozprávky* (1986). Vzhľad tejto postavičky do istej miery evokuje roztlieskavačskú rekvizitu, keďže je chlpatá a v priebehu deja sa premieňa na brmbolec, maliarsky štetec, kľbko vlny a pod. Pri rozhlasovom spracovaní knižky v roku 2007 autorka prekladu a rozhlasovej úpravy Kveta Slobodníková prekvapivo zvolila v názve podobu *Pompomove rozprávky* (pozri http://www.kniznica.sk/fileadmin/kniznica/ZO2010/cukas_-_pom_pom.pdf), hoci aj maďarský originál uvádza meno postavičky v podobe *Pom Pom*.

Roztlieskavačstvo (angl. *cheerleading*) ako zábavná a neskôr aj športová aktivita vzniklo v USA, ani tam však nie je terminológia jednotná. Ako uvádza stránka <http://grammarist.com/spelling/pompom-pompon-pom-pom/>, pôvodne sa na označenie rekvizity roztlieskavačiek používal výraz *pompon* prevzatý z francúzštiny, ale postupne ho vytláča podoba *pompom*, ktorá vznikla v dôsledku nesprávnej, nedbanlivej výslovnosti (pozri graf https://books.google.com/ngrams/graph?content=pompom%2Cpompon&year_start=1800&year_end=2008&corpus=0&smoothing=3&direct_url=-t1%3B%2Cpompom%3B%2Cc0%3B.t1%3B%2Cpompon%3B%2Cc0). Varianty *pom-pom*, *pom-pon* aj dvojslovné pomenovania *pom pom* a *pom pon* sa podľa uvedeného zdroja považujú za subštandardné, vhodné len v neformálnej komunikácii. Ani anglické výkladové slovníky nie sú jednotné, niektoré podobu *pom-pom* uvádzajú ako jedinú (napr. Collins Cobuild English Dictionary, 1995, New Oxford American Dictionary, 2010), mnohé však uvádzajú výrazy *pompom* a *pompon* ako rovnocenné varianty, napr. Longman Dictionary of Contemporary English (1995), Oxford Advanced Learner's Dictionary (2000), Longman Dictionary of English Language and Culture (2005), American Heritage Dictionary of the English Language (2011). V menších anglicko-slovenských prekladových slovníkoch sa výrazy *pompom*, *pompon* neuvádzajú, vo dvoch rozsiahlejších príručkách sa uvádza len podoba *pompom* so slovenskými ekvivalentmi (guľovitý) *strapček*, resp. *brmbolec* (Fronek – Mokrání 1999, 2006).

Rozkolísanosť v anglických prameňoch automaticky plodí rovnaký jav v slovenčine. Vzhľadom na uvedenú etymológiu nie je dôvod na používanie spojovníka (*pom-pom, pom-pon*), preto sa nám varianty *pompom* a *pompon* javia ako najvhodnejšie a odporúčame zaradiť ich v tejto pravopisnej podobe do pripravovaných lexikografických príručiek. Obe sú substantíva mužského rodu vzoru *dub*, v genitíve singuláru odporúčame pádovú príponu *-u* – *pompomu, pomponu* (ako *domu, stromu, pogromu*, resp. *honu, kaňonu, silonu*); v inštrumentáli plurálu je pri podobe *pompom* pádová prípona *-ami* – *pompomami*, pri podobe *pompon* prípona *-mi* – *pomponmi*.

LITERATÚRA

American Heritage Dictionary of the English Language. 5. vyd. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2011. 2084 s.

Collins Cobuild English Dictionary. 2. vyd. Ed. J. M. Sinclair. Londýn: HarperCollins Publishers 1995. 1951 s.

CSUKÁS, István: Pom Pomove rozprávky. Z maďarčiny preložila M. Števková. Bratislava: Mladé letá 1986. 126 s.

FRONEK, Josef – MOKRÁŇ, Pavel: Anglicko-slovenský slovník s najnovšími výrazmi. Bratislava: Veda 1999. 1222 s.

FRONEK, Josef – MOKRÁŇ, Pavel: Rozsiahly prehľadný anglicko-slovenský slovník. Bratislava: Nová Práca 2006. 1378 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 988 s.

Longman Dictionary of Contemporary English. 3. vyd. Ed. D. Summers. Harlow: Longman 1995. 1668 s.

Longman Dictionary of English Language and Culture. Ed. D. Summers. 3. vyd. Harlow: Pearson Education Limited 2005. 1620 s.

New Oxford American Dictionary. 3. vyd. Ed. A. Stevenson, Ch. A. Lindberg. Oxford University Press 2010. 2096 s.

Oxford Advanced Learner's Dictionary, 6. vyd. Ed. S. Wehmeier. Oxford University Press 2000. 1539 s.

Slovník cudzích slov (akademický). 2., doplnené a prepracované vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s.

Geografické názvy z apelatívneho slovného základu pes a jeho derivátov

IMRICH HORŇANSKÝ

1. Úvod

Geografický názov jazykovými prostriedkami jednoznačne, stručne a jasne určuje, identifikuje a individualizuje geografický objekt, a tým umožňuje a zľahčuje orientáciu na mape, orientáciu v teréne a z komplexnejšieho pohľadu zľahčuje aj spoločenskú komunikáciu.

Pod štandardizáciou geografických názvov v zmysle § 2 ods. 15 zákona č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii rozumieme súbor opatrení zabezpečujúci jednotnosť geografických názvov a záväznosť ich používania. Identickú definíciu štandardizácie geografických názvov obsahuje aj slovenská technická norma Terminológia v geodézii a kartografii (STN 73 0401-2, termín 8.6, s. 53). Štandardizácia geografických názvov obsahuje ustanovenie konkrétnej jedinej písomnej podoby názvu daného geografického objektu a podmienok používania tejto podoby. Štandardizovaná podoba geografického názvu musí do určitej miery zohľadňovať skutočne používaný názov, musí sa prakticky používať a súčasne musí rešpektovať normy a zákonitosti spisovného jazyka, aby plnila aj normatívnu a dokumentačnú funkciu.

V rokoch 1974 – 1981 sa uskutočnila štandardizácia geografických názvov z úrovne podrobnosti Základnej mapy Slovenskej republiky 1 : 50 000 z územia Slovenska a nadväzne na tento krok v období rokov 1983 – 1994 nasledovala štandardizácia geografických názvov z podrobnejšej úrovne zodpovedajúcej obsahu Základnej mapy Slovenskej republiky 1 : 10 000 takisto z územia celého Slovenska. Dovedna bolo štandardizovaných 68 314 geografických názvov (Horňanský, 1995). Následne v rokoch 1996 – 2000 bolo štandardizovaných 15 791 názvov trigonometrických bodov z územia Slovenskej republiky. Výsledky štandardizačného procesu sa vo vydateľskej právomoci Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky (pred rokom 1993 Slovenského úradu geodézie a kartografie) v klasickej knižnej forme publikovali, a tým sa ponúkli verejnosti na využívanie. V súčasnosti je už tento súbor štandardizovaných geografických názvov k dispozícii aj v elektronickej podobe ovládateľnej počítačom. Súbor štan-

dardizovaných geografických názvov predstavuje relatívne stabilný, uzavretý súbor. Mení sa a mení sa bude iba v jednotlivostiach a aj to len zriedkavo. Tento súbor sa postupne rozširuje o názvy z ešte podrobnejšej úrovne – z katastrálnych máp.

2. Geografické názvy zo slovného základu *pes*

Toponymá so slovným základom *pes* patria medzi názvy na Slovensku s malou frekvenciou výskytu; vyskytujú sa na celom území Slovenska. Apelatívum *pes* v súčasnosti nemá jednotný etymologický výklad. Slovo *pes* sa považuje za všeslovanské, pochádza z praslovanského *psъ*, čo je slovanská inovácia z indoeurópskeho základu **kuon-* (Rejzek, 2001, s. 462). Podľa iného výkladu je slovo *pes* všeslovanské a súvisí asi s latinským *pecus* vo význame „dobytok, strážca dobytku“ a podľa ďalšieho (staršieho) výkladu sa slovo *psъ* spája so slovom *pestrý* podľa rozmanitého zafarbenia psej srsti (Holub a Lyer, 1978, s. 370). Slovník slovenského jazyka (3. zv., 1963, s. 61; ďalej SSJ) slovo *pes* vysvetľuje ako „dravec chovaný ako domáce zviera najmä na stráženie; zool. *pes domáci* (*Canis familiaris*)“. Krátky slovník slovenského jazyka (2003; ďalej KSSJ) vysvetľuje slovo *pes* ako „šelma chovaná ako domáce zviera najmä na stráženie, zool. *Canis*“. Historický slovník slovenského jazyka (3. zv., 1994, s. 513; ďalej HSSJ) vysvetľuje slovo *pes* ako „domáce zviera na stráženie a na lov, zool. *Canis familiaris*“. V pomenovacom procese toponým v základe s výskytom slova *pes* motivačným prvkom bol výskyt významnej udalosti spájajúcej sa so psom alebo prítomnosť takej vlastnosti terénneho objektu, ktorá pripomínala vlastnosti psa alebo sa spájala so psom. Pes ako domestikovaný živočíšny druh predstavoval v spoločenstve človeka jedinca s ťažkým životom, ktorý sa musel podriaďovať príkazom svojho pána. Tieto vlastnosti psa sa stali symbolom jeho súžitia s človekom a sú charakterizované slovnými spojeniami *je to pod psa* (je to nevyhovujúce) alebo *nehodno ani psa von vyhnať* (o škaredom počasi).

V zemepisných názvoch sa slovný základ *pes* vyskytuje na Slovensku zriedkavo (15 názvov) a podobne sa zriedkavo vyskytujú aj etymologicky príbuzné slová *psota* (8 geografických názvov) a *psiar* (8 názvov), dovedna 31 názvov. Takto pomenúvané geografické objekty sú územne rozmiestnené po celom Slovensku s koncentráciou na juhu stredného Slovenska. Slovom *pes* a jeho derivátmi sa v slovenských toponymách pomenúvajú miestna

časť obce, samota, dolina (2-krát), chrbát, vrch (4-krát), les (4-krát) a pole (2-krát).

V slovenských toponymách sa slovný základ *pes* vyskytuje v jednoslovných odvodeninách *Psica* (vrch v Polomke, BR), *Psinky* (pole v Chropove, SI) a vo viacslovných spojeniach typu adjektívum obsahujúce základ zo slova *pes* + topografické apelatívum *Psí breh* (les v Skerešove, RA), *Psí chrbát* (2 názvy: chrbát v Tvarožnej, KK, a vrch v Štítniku, RV), *Psí vrch* (2 názvy: les vo Vinici, VK, a vrch v Špaňom Poli, RS), *Psia dolina* (2 názvy: dolina v Glabušovciach, VK, a dolina vo Chvojnici, PD), *Psia hora* (vrch v Lesnici, SL), *Psia hôrka* (pole v Zbudzi, MI), *Psia samota* (samota v Rakytníku, RS), *Psia strana* (les v Kecerovskom Lipovci, KS) a *Psie lúky* (les v Jalnej, ZH). Vyexcerpovaný bol aj jeden jednoslovný zložený názov *Obsolovce* (miestna časť obce Horné Obdokovce, TO) s vývojom *psolov* → *psolovec* → *psolovec(i)* → *Psolovce* → *Obsolovce*.

3. Geografické názvy zo slovného základu *psota*

Toponymá so slovným základom *psota* patria medzi názvy na Slovensku s veľmi nízkou frekvenciou výskytu (7-krát); sú sústredené na juhu stredného Slovenska a v Turci. Slovo *psota* sa vykladá ako derivát zo slova *pes* a prisudzuje sa mu význam „nečas, nepohoda; ťažkosť“ (Rejzek, 2001, s. 516) a ako označenie „nie iba figľov, psích kúskov, ale najmä všeobecného neporiadku“ (Brückner, 1957). SSJ (1963, s. 639) slovo *psota* vysvetľuje ako expresívne slovo s významom „bieda, chudoba“, KSSJ (2003, s. 602) ho takisto vysvetľuje ako expresívne slovo s významom „núdza, bieda, chudoba“ a HSSJ (4. zv., 1995, s. 558) ako „chudoba, bieda“ a v inom význame ako „čo nie je na nič vhodné, odpad“. V pomenovacom procese toponým v základe s výskytom slova *psota* motivačným prvkom bol jav výrazného výskytu málo úrodnej, chudobnej, biednej, ekonomicky nevýnosnej pôdy v pomenúvanej lokalite a v prípade vodných tokov potok s malým prietokom vody.

S veľmi podobnou motiváciou sa objavuje slovo *psota* aj v ľudových poverách, prísloviach a porekadlách, kde personifikuje biedu, nešťastie, chorobu, trápenie, núdzu, napr. *Devätoro remesiel – desiata psota* alebo *Pre svoju dobrotu vyšiel na psotu*, alebo *Ruka bez roboty upadá do psoty*, alebo *Psota psotu naháňa*.

Pomenovanie veľkého počtu druhov menších a často aj hospodársky nebezpečných motýľov v zoologickom názvosloví je motivované tiež bie-

dou a nůdzou, s ktorou sa spája výskyt húseníc motýľa v uskladnenom obilí alebo v inej potravinovej komodite v sklade, napr. *psota obilná* (*Sitotraga cerealella*). V podmienkach Slovenska je opísaných 265 druhov motýľov s komponentom *psota* v odbornom zoologickom názve (napr. *psota obilná*), 47 druhov motýľov s komponentom *psotka* v odbornom zoologickom názve (napr. *psotka agátová*) a 16 druhov motýľov s komponentom *psotička* v odbornom zoologickom názve (napr. *psotička bielohrudná*).

Zo slovotvorného hľadiska sa slovo *psota* zaraďuje do kategórie substantív tvorených najčastejšie z prídavného mena a zo slovotvornej prípony *-ota*, napr. *čiernota*, *dobrota*, *drahota*, *hodnota*, *holota*, *hluchota*, *jednota*, *krásota*, *lacnota*, *milota*, *mĺkvota*, *mrákota*, *nemota*, *novota*, *ostrota*, *pustota*, *samota*, *temnota*.

Slovom *psota* a jeho derivátmi sa v slovenských toponymách pomenúvajú miestna časť, samota, vodný tok (2-krát), les (2-krát), pole a hostinec. V slovenských toponymách sa slovo *psota* vyskytuje bez atribútu 4-krát v podobe *Psota*, a to ako názov vodného toku (v Gregorovej Vieske, Podrečanoch a Tomášovciach, pravostranný prítok Krivánskeho potoka, LC; etymológiu „potok s malým množstvom vody“ uvádzajú Majtán a Žigo, 1999, s. 61), ako názov lesa (v Podrečanoch, LC, so zrejším súvisom s predchádzajúcim vodným tokom), ako názov miestnej časti obce Závada (VK), ako názov hostinca v Revúckej Lehote (RA; pôvod názvu môže byť v osobnom mene) a 2-krát v jednoslovnej odvodenine *Psotná* (les na pomedzí medzi Lazanmi a Slovanmi, MT, a 0,6 km dlhý pravostranný prítok Slovianskeho potoka, MT; podľa Krška, 2003, s. 105, primárne bol pomenovaný les a podľa lesa bol sekundárne prenesený názov na potok). Krško (tamže, s. 62 a 105) uvádza v Turci aj ďalší vodný tok s variantným neštandardizovaným názvom *Psotná* (2,1 km dlhý ľavostranný prítok ústiaci do Vríce, MT), ktorého štandardizovaný názov je *Brložná*. Ďalšie dva štandardizované geografické názvy *Peseta* (samota, Nižný Blh, VK) a *Pesety* (pole, Nižný Blh, VK) sú výsledkom vývoja: slovensky *Psota* → maďarsky *Peszéte* → slovensky *Peseta*. Tieto dva názvy „konzervujú“ v sebe maďarskú adaptáciu pôvodného slovenského názvu *Psota*, ktorá bola späť prevzatá do slovenčiny s tým, že názov v slovenčine už nezískal svoju pôvodnú slovenskú podobu *Psota* (Stanislav, 1999, s. 357). Podľa Stanislava má byť *Psota/Psoty*. Vsunutie samohlásky do spoluhláskovej skupiny v začiatočnej alebo

v poradí v druhej slabike je systémovým prvkom maďarčiny pri preberaní a adaptácii slovenských toponým (ale aj apelatív) do maďarčiny, napr.: slov. *Breznica* → maď. *Berzence* a podobne slov. *Slatina*, *Teplica*, *Bradlo*, *Blato*, *Blaten*, *Smola*, *Bystrica*, *Trebeľa*, *Brnica*, *Krupina*, *Čremošná*, *Pleš*, *Knäža*, *Brod*, *Branč* → maď. *Szalatna*, *Tapolca*, *Baradla*, *Balata*, *Balaton*, *Szomola*, *Beszterce*, *Tereblye*, *Bernece*, *Korpona*, *Csermosnya*, *Pilis*, *Kanizsa/Kinizsi*, *Borod*, *Barancs/Berencs*. Možno uvažovať o novej štandardizácii týchto dvoch názvov do podoby *Psota* a *Psoty*, ktorou by sa rekonštruovala ich pôvodná – primárna slovenská podoba.

Vy excerpovali sme jeden názov tejto kategórie aj z územia Poľska: *Sinagóra-Psota*, osada v Poľsku v Mazovskom vojvodstve v Žurominskom powiate.

4. Geografické názvy zo slovného základu *psiar*

Toponymá so slovným základom *psiar* patria medzi názvy s veľmi nízkou frekvenciou výskytu na Slovensku (8-krát). Slova *psiar* ako derivát zo slova *pes* sa vykladá slovom „psovod“ (Holub a Lyer, s. 370). SSJ slovo *psiar* vysvetľuje ako „pestovateľ alebo ošetrovateľ psov, obyčajne poľovných“, KSSJ slovo *psiar* nezachytáva, HSSJ (4. zv., 1995, s. 558) ho vysvetľuje ako „kto sa stará o psov, psovod“. V pomenovacom procese toponým v základe s výskytom slova *psiar* motivačným prvkom bola prítomnosť sídla, osady chovateľov poľovných psov v pomenovanej lokalite v čase pomenovania.

Slovom *psiar* a jeho derivátmi sa v slovenských toponymách pomenúvajú časť obce, sekundárne aj katastrálne územie, samota (2-krát), pole (3-krát) a lúka. V slovenských toponymách sa slovo *psiar* vyskytuje bez atribútu v podobe *Psiare* (2-krát: časť obce Hronský Beňadik, NB, a katastrálne územie), v jednoslovnej odvodenine *Psiarky* (2-krát: pole v Čiernom, CA, a pole v Lenartove, BJ) a *Psiarková* (lúka v Papíne, HE). Ďalšie tri štandardizované geografické názvy *Peserany* (samota, Želovce, VK), *Dolné Peserany* (samota, Želovce, VK) a *Peserín* – do r. 2009/*Peserianske* – od r. 2009 (pole, Želovce, VK) „konzervujú“ v sebe maďarskú adaptáciu pôvodného slovenského názvu *Psiarany*, ktorá bola späť prevzatá do slovenčiny s tým, že názov v slovenčine už nezískal svoju pôvodnú podobu. Pozri aj *Psiarany*, v polovici 16. storočia zaniknutá obec v Malohonte: „... služobnícke osady Teriakovce (dnes Veľké Teriakovce), Kľačany (osada v Teriakovciach tesne pri Čerenčanoch) a *Psiarany* museli byť v čase svoj-

ho vzniku súčasťou staršej, preduhorskej sústavy dvorcov“ (Sokolovský, 1993, s. 121). „Prvým pánom *Psiaran* bol asi panovník“ (tamže, s. 127). Adaptáciu slovenského geografického názvu do maďarčiny pozri aj v názve *Psiare* (časť obce Hronský Beňadik) s maďarskou podobou názvu *Pesér/Peszér*. Možno uvažovať o novej štandardizácii týchto názvov do podoby zohľadňujúcej pôvodný tvar východiskového slova *psiar*, ktorou by sa rekonštruovala pôvodná – primárna slovenská podoba týchto názvov. Zo slovo tvornej stránky názvy typu *Psiarany* predstavujú zriedkavý typ sekundárne utvorených názvov, ako napríklad názov zaniknutej obce pri Rosiciach v Česku *Bobrovany* (Lutterer – Majtán – Šrámek, 1982, s. 55) s alternatívnym výkladom, lebo pravdepodobnejší výklad toponyma ako „usadlosť ľudí na Bobrave“ môže byť výklad „usadlosť sekundárne usídlených ľudí pôvodne z Bobrova“ s vývojom *bobor/bober* → *Bobrov* → *Bobrovany*.

Pozri aj v Česku *Psáře* (zaniknutá obec v Nuselskom údolí v Prahe, obec v okrese Benešov a zaniknutý hrádok v Kácove). Pozri aj v Poľsku *Psary* (názov 20 obcí), ďalej *Male Psary*, *Polskie Psary*, *Wielkie Psary*, *Witkowskie Psary*, *Psary-Lechawa*, *Psary-Podlazy*, *Psary Stark Wieś*, *Psary-Kąnty*, *Stare Psary*. V Chorvátsku neďaleko rieky Šabac pri Krapine bola osada – pevnosť *Psar*.

Na území niekdajšieho Uhorska je viacero názvov zo slovného základu *psiar*: medzi riekami Krasnou a Samošom je *Pecere* ← *P̄sari* (Stanislav, 1999, s. 414), v dnešnom Maďarsku obec *Kun-peszér*; do r. 1949 *Peszér-Adacs* (podľa Kissa, 1998, s. 813, názov poukazuje na sídlo kráľovských chovateľov poľovných psov) a v blízkosti *Peszéri erdő* v Peštianskej župe, osada *Peszér* v Potisi v severnej Báčke v Srbsku, v Sabolčskej stolici pri Bogdányi je chotárny názov *Pecere* ← *P̄sar̄-ja* ku *p̄s̄* „pes“ (Stanislav, 1999, s. 419), v Biharskej stolici pri Ugre je samota *Peszere* ← **Psar-ja* s dokladom *Pescera* (Stanislav, 1999, s. 429). V juhovýchodnej časti Ostrihomu, v dnešnom Maďarsku, ležala dnes zaniknutá osada s názvom *Peszér*. Substitúcia slovenského *psiar* v týchto názvoch v etape jeho adaptácie do maďarčiny za *peszér* je v zmysle zákonitostí maďarčiny.

5. Záver

Slovenská republika sa už dávnejšie prihlásila k cieľom štandardizácie geografických názvov tak, ako ich definovali konferencie OSN o štandardizácii geografických názvov: fixovať jediný spôsob písania názvu každého

geografického objektu na základe národnej štandardizácie. Jednotné písanie štandardizovaných podôb geografických názvov prináša úsporu, predchádza prípadným omylom a nedorozumeniam medzi používateľmi týchto názvov, zvyšuje výchovnú, kultúrnu a spoločenskú úroveň obyvateľstva, skvalitňuje informačnú komunikáciu, prispieva k zvýšeniu národnej reprezentácie a zvyšuje medzinárodnú prestíž štátu. Slovenská republika potvrdila v praxi aplikáciu zásady OSN v oblasti štandardizácie geografických názvov, aby štandardizácia bola založená na výsledkoch vedy vo vzťahu k jazykovým zákonitostiam a k technickým prostriedkom tvorby toponymických údajov. V našich podmienkach v prípade, ak sme sa dopracovali k dostatočnému rozsahu nových poznatkov, možno v jednotlivostiach uvažovať o prehodnotení postupu štandardizácie geografických názvov, a teda o novej štandardizácii vybraných geografických názvov.

LITERATÚRA

BRÜCKNER, Aleksander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza powszechna 1957.

Geografické názvy okresu ... A1, A3 – A5, A7 – A14, A16, A19 – A35, A37 – A43 Geografické názvoslovné zoznamy OSN Slovenskej republiky. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 1983 – 1994.

Historický slovník slovenského jazyka. 3. zv. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1994. 656 s.; 4. zv. 1995. 583 s.

HOLUB, Josef – LYER, Stanislav: Stručný etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978. 527 s.

HORNÁNSKÝ, Imrich: Druhý významný projekt štandardizácie geografického názvoslovia realizovaný. In: Kultúra slova, 1995, roč. 29, č. 2, s. 78 – 83.

KISS, Lajos: Földrajzi nevek etimológiái szótára. A – K. 4., rozšírené vyd. Budapest: Akadémiai Kiadó 1998. 821 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 988 s.

KRŠKO, Jaromír: Hydronymia povodia Turca. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2003. 167 s.

LUTTERER, Ivan – MAJTÁN, Milan – ŠRÁMEK, Rudolf: Zeměpisná jména Československa. Praha: Mladá fronta 1982. 376 s.

Magyarország földrajzinév-tára II. Nógrád megye. Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Komárom megye. Budapest: Kartográfiai vállalat 1980.

MAJTÁN, Milan – ŽIGO, Pavol: Hydronymia povodia Ipľa. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied a Filozofická fakulta Univerzity Komenského Bratislava 1999. 116 s.

Názvy trigonometrických bodov z územia Slovenskej republiky A 45. Geografické názvoslovné zoznamy OSN Slovenskej republiky. Bratislava. Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2001. 438 s.

REJZEK, Jiří: Český etymologický slovník. Voznice: Leda 2001. 752 s.

Slovník slovenského jazyka. 3. zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963. 912 s.

SOKOLOVSKÝ, Leon: Šľachtické rody v Malohonte. In: Najstaršie rody na Slovensku. Martin: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej 1994, s. 120 – 128. www.genealogy-heraldry.sk/slo/najstarsie_rody.doc

STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. I. Bratislava: Národné literárne centrum 1999. 485 s.

Terminológia v geodézii a kartografii. Časť 2: Terminológia katastra nehnuteľností, mapovania a fotogrametrie. STN 73 0401-2. Bratislava: Slovenský ústav technickej normalizácie 2009. 95 s.

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii v znení neskorších predpisov.

Použité skratky okresov

BJ – Bardejov, BR – Brezno, CA – Čadca, HE – Humenné, KK – Kežmarok, KS – Košice-
okolie, LC – Lučenec, MI – Michalovce, MT – Martin, NB – Nová Baňa, PD – Prievidza, RA –
Revúca, RS – Rimavská Sobota, RV – Rožňava, SI – Skalica, SL – Stará Ľubovňa, TO – Topoľčany,
VK – Veľký Krtíš, ZH – Žiar nad Hronom.

KS

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest (47)

RUDOLF KRAJČOVIČ

píla, f. nástroj na pílenie dreva, kovu, prípad. kameňa, v sloven. dnes apel. *píla* má aj význam „závod so strojovou pílou na pílenie dreva“, podobne v náreč.; apel. *píla* s významom „závod so strojovou pílou“ je doložené v 16. stor. a apel. *píla* ako „nástroj na pílenie“ v 17. stor., HSSJ III. 523 (čes. *píla*, poľ. *píla*; k názvu čes. *Píla*, poľ. *Píla* p. Koz. Bad. II. 154 atď.); p. heslo *píliť*. – *Výřřalu sub arce Weöřeöskw* 1602, *Píla* 1773, *Píla* 1808, *Píla*, *Píly* 1920, *Píla* 1927, dnes *Píla*, obv. Pezinok; názov obce motivovaný miestom so strojovou pílou; výklad potvrdzuje skutočnosť, že pri obci v 17. stor. bola panská píla (VSO II. 390); podľa najstaršieho maďar.-lat. dokladu v prepise *Uřřřalu sub arce Vöřřökö* (1602) obec vznikla v blízkosti hradu Červený Kameň, ktorému obec v stredoveku patrila; názov v pôvodnej podobe sa zachoval dodnes. – *Fyurez* 1536, *Pylafyřiz* 1545, *Píla* 1773, *Píla* 1808, *Tekovská Píla* 1920, *Píla* 1927, dnes *Píla*, obv. Žarnovica; názov podľa miesta so strojovou pílou na rezanie dreva získaného výrubom stromov v blízkych lesoch; výklad má oporu v skutočnosti, že obyvatelia obce sa okrem poľnohospodárstva tradične venovali drevorubačstvu (VSO II. 390); najstarší sloven. doklad z r. 1545 *Pylafyřiz* v prepise *Píla*- je spojený s maďar. záznamom v prepise *-fyřiz*, t. j. názvom utvoreným z maďar. apel. *fűrész* píla, čo potvrdzuje reálnosť výkladu názvu obce v tomto hesle; k hist. názvu *Píla* novšie pribudol orientačný prív. *Tekovská* (1920), no názov *Píla* sa v súčasnosti zaužíval bez prívlastku.

Názov *Píla* v obv. Lučenec pravdepodobne vznikol prekladom maďar. názvu *Fűrész* (so záznamom v 14. – 18. stor. *Fyřyz* 1456, *Fyreez* 1502, *Fűrész* 1773), názov *Píla* je doložený až v 19. stor. s maďar. názvom *Fűrész* (1808).

píliť, verb. rezať ručnou alebo strojovou pilou drevo, kov a pod., v sloven. verb. *píliť* doložené v 16. stor., HSSJ III. 523 n (čes. *pilovati*, poľ. *piłować*, srb., chorv. *pilit* atď.); p. heslo *pila*.

pinec, m., topon. apel. druh borovice rastúcej na juhu Slovenska, názov utvorený od apel. *pínia* druh teplomilnej borovice zdrob. príp. *-ec* (ako v slovách *javorec*, *klinec*); viac v hesle *pínia*. – *Pynch* 1326, *Pincz* 1773, *Pincyna* 1808, *Pinciná* 1920, dnes *Pinciná*, obv. Lučenec; názov v hist. znení *Pinec* (*Pynch* 1326) motivovaný priestorom porasteným teplomilnými borovicami v blízkosti založenej obce; neskôr hist. názov *Pinec* nadobudol podobu *Pincina* (1808) zrejme s prihliadnutím na názvy typu *Javorina*, *Lúčina*; po novej úprave na adj. tvar fem. *Pinciná* sa názov zaužíval.

pincina, f., topon. apel. miesto porastu teplomilnej borovice v teplej oblasti na juhu stredného Slovenska; apel. od kmeňa *pin-* (v slove *pinec*) hromad. príp. *-ina* (ako v slovách *bučina*, *jedlina*); viac v hesle *pinec*.

pínia, f. druh borovice rastúcej v teplej oblasti na juhu stredného Slovenska, *Pinus pinea* (v stčest. *pina* pínia, uvádza sa v MSCS na s. 301 s otáznikom, najbližšie je srb., chorv. apel. *pin* borovica; k srb. názvu *Pin* p. Skok II. 659); p. heslá *pinec*, *pincina*.

pinka, f. spevavý lesný vták, *Fringilla*, v sloven. *pinka* zastar. i *pinkava*, v náreč. i *penka*; apel. v tvare *pinka* doložené v 16. stor., v tvare *penka* v 18. stor., HSSJ III. 525 n (čes. *pěnkava*, v náreč. *pinkava*, poľ. *pienka*, rus. *penka* vták atď.); p. heslo *pinkovec*.

pinkovec, m., topon. apel. priestor obyčajne v lese, kde sa často s vtáčím spevom zlietavali vo väčšom množstve pinky; apel. od *pinka* príp. priestoru *-ovec* (ako v názvoch *Hlohovec*, *Tisovec*); p. heslo *pinka*. – *Pynkouch* 1343, *Pynkoch* 1363, *Pinkócz* 1773, *Pinkowce* 1808, *Pinkovce* 1920, dnes *Pinkovce*, obv. Sobrance; názov v podobe *Pinkovec* (porov. maďar. názov *Pinkócz*) motivoval priestor v lese v blízkosti založenej obce, kde sa zlietavali pinky; realnosť výkladu zvyšuje skutočnosť, že rovinatý chotár obce (s n. v. 100 – 111 m) bol v minulosti zalesnený, dnes je odlesnený (k tomu p. VSO II. 391); z hist. názvu *Pinkovec* neskôr pripojením topon. príp. pl. *-ovce* vznikla dnešná podoba názvu *Pinkovce*.

V niektorých slovan. jazykoch apel. *pinka* má význam „konope“ a predpokladá sa, že vták pinka bol nazvaný podľa apel. *konope* (tak napr. v poľ.; k tomu p. Brück. 409); tento vzťah piniek ku konopiam mohol vzniknúť po

výrube rozsiahlej plochy lesného porastu, čo pinkám dalo podnet hľadať si potravu v konopiach, kde bolo dost hmyzu a semienok; podľa tohto pohľadu na vzťah piniek a konopí pravdepodobnejší je predpoklad, že v ľudovom prostredí boli konope nazvané podľa vtáka pinka a nie naopak, napokon potvrdzuje to aj skutočnosť, že názov vtáka *pinka* (*penka*, *pinkava*, *penkava* a pod.) je aj v iných slovan. jazykoch.

písaný, -á, -é, adj. zaznamenaný slovný prejav písmom, hist. niečo pestro vymaľované, v sloven. dnes *písaný* s významom „zaznačený písmom“, ale známe je aj v spojení *písané vajičko*, čiže kraslica, v náreč. i *písaná* vo význame „predkreslená výzdoba výšivky“, SSN II. 802; adj. *písaný* vo význame „zapísaný, záznamom uvedený“ hist. doložené v 15. stor., vo význame „ozdobený“ v 17. stor., HSSJ III. 527 (v čes. náreč. *písati* má význam „maľovať“, *písaný* „maľovaný“, známe je aj spojenie *písané jablká* vo význame „maľované jablká“, Mch. 495, pol. *pisany* maľovaný, *pisanka* kraslica, Brück. 415, v srb., chorv. blízke adj. *upisan* namaľovaný, Skok II. 662 atď.); p. heslo *písať*. – *Also Pisana* 1600, *Nizna Pisana* 1773, *Nižná Pisana* 1920, *Nižná Pisaná* 1927, dnes *Nižná Pisaná*, obv. Svidník. – *Felső Pisana* 1600, *Wisna Pisana* 1773, *Vyšná Pisana* 1920, *Vyšná Pisaná* 1927, dnes *Vyšná Pisaná*, obv. Svidník; názov obidvoch obcí je motivovaný vonkajšou farebnou výzdobou príbytkov, ako aj venovaním sa ich obyvateľov maľovaniu látok, kraslíc a pod.; výklad názvov potvrdzuje údaj z dejín obce Vyšná Pisaná, že v obci sa ešte v 20. stor. obyvatelia venovali zdobeniu kraslíc (VSO III. 319), napokon výklad má oporu aj v maďar. názvoch obcí *Alsóhímes*, *Felsőhímes* utvorených od adj. *hímes* vyšívaný, pren. pestrý, v spojení *hímes tojás* kraslica, v názvoch s maďar. orientačným prívl. *Alsó* (Dolný), *Felső* (Horný); hist. sloven. názvy v spojení *Nižná Pisana*, *Vyšná Pisana* po úprave adj. základu *Pisana* na *Pisaná* sa zachovali dodnes.

Horský ráz chotára obcí Nižná Pisaná (s n. v. 320 – 529 m) a Vyšná Pisaná (s n. v. 250 – 752 m) a ich okolia s pestrým zmiešaným lesom, s porastom buka, hrabu, borovice a brezy s korunami pestrého zafarbenia najmä v jesennom a jarnom období (porov. v sloven. náreč. význam adj. *písaný* „majúci pestré sfarbenie“ o rastlinách, plodinách alebo živočíchoch, SSN II. 802) mohol dať podnet obyvateľom už v čase založenia obce venovať sa maľovaniu vonkajších stien príbytkov s cieľom prispôsobiť ich tak okolitej prírode, napokon táto snaha mohla dať aj podnet k práci s farbou, na

domáce farbenie plátna, kraslíc a pod., to všetko mohlo prispieť i k vzniku a ustáleniu názvov obcí *Pisaná* s orientačným prívl. *Nižná* a *Vyšná*; v súvislosti s výkladom uvedených sloven. názvov na seba upozorňuje neďaleký poľ. názov pri poľsko-slovenských hraniciach *Barwinek*, ktorý iste vznikol z poľ. apel. *barwinek* vo význame „druh rastliny, ktorá dodáva farbu lúkam, príp. iným nízkym porastom“ (k tomu p. Brück. 17); to zvyšuje reálnosť výkladu v hesle.

písať, verb. písmom zaznamenávať hlásky, hist. maľovať, kresliť, dnes v sloven. *písať* perom, ceruzou, na písacom stroji a pod., v náreč. sloveso *písať* má aj význam „úradne registrovať“, ale aj „kresliť ozdoby ako podklad na vyšívanie povrchu plátna“, SSN II. 802 (čes. *psáti* písať, v náreč. sloveso má i význam „maľovať, kresliť“, spojenie *písané jablko* uvádza Mch. 495, poľ. *pisac* dnes vo význame „písať“, ale *pisanka* je kraslica, srb., chorv. *pisati* písať, ale *pisanje* je maľovanie, *upis* je maľba, Skok II. 662 atď.); p. heslo *písaný*.

piskor, m., **piskora**, f. píšťala na gajdách s nástrojom, ktorý zvyšuje tónové zvuky gájd, čím hráč na gajdách upozorňuje na seba okolie; v sloven. *piskor* s uvedeným významom, v náreč. je známe sloveso *piskoriť* vo význame „písať, byť veselý“, uvádza ho Kál. 467 (v morav. náreč. je známe apel. *piskoř* vo význame „náustok na pískanie“, Mch. 451), no v slovan. jazykoch apel. *piskor* (čes. *piskoř*, poľ. *piskorz* atď.) má aj význam „druh ryby, ktorá po vynorení sa z vody vydáva piskľavý zvuk“, cit. Mch.; p. heslo *piskornica*.

piskornica, f., topon. apel. miesto, odkiaľ sa do okolia šírili zvýšené zvuky z hrania pastierov na gajdách s piskorom na pastvinách v blízkosti založenej obce, prípad. na ľud. slávnostiach v obci (k názvu najbližšie poľ. názov lúky *Piskorzewo*, tvorbou blízky názov *Piskorziniec*, Koz. Bad. II. 159); apel. *piskornica* utvorené z koreňa adj. *piskorn-* (ten od *piskor-*) príp. miesta *-ica* (ako v slovách *kopanica*, *pivnica*); p. heslá *piskor*, *piskorný*. – *Piskornicz* 1408, *Pyzkor* 1430, *Piskorowcze* 1773, *Piskorowce* 1808, *Piskorowce* 1920, dnes *Piskorowce*, obv. Vranov nad Topľou; názov motivovaný miestom na pastvine, kde pastieri často hrali na gajdách s piskorom, ktorým sa zvyšovali tóny šíriace sa z gájd, prípad. motiváciou vzniku názvu mohlo byť miesto v obci alebo pri nej, kde sa obyvatelia obce zabávali ľud. spevmi a tancami sprevádzanými i hraním na gajdách s piskormi; tento druhý variant výkladu

je pravdepodobnejší vzhľadom na to, že hist. názov *Piskornica* je názvom obce, no skutočnosť, že obyvatelia sa venovali okrem práci v lesoch i pasieniu dobytku (VSO II. 391), súčasne potvrdzuje údaj o existencii pastierov v obci, ktorí sa mohli venovať hraniu na gajdách s piskormi; ešte v stredoveku vznikol paralelný názov obce v podobe *Piskorovce* (porov. záznam z r. 1773 *Piskorowcze*), ktorý sa ustálil.

piskorný, -á, -é, topon. adj. majúci vzťah k piskoru, ktorý ako náustok písťaly spôsobuje, že gajdy vydávajú vysoké piskľavé tóny; adj. utvorené od slova *piskor* adj. príp. -ný, -ná, -né; p. heslá *piskor*, *piskornica*.

Vzhľadom na to, že apel. *piskor* má v slovan. jazykoch aj význam „riečana ryba“ (v sloven. *čik*), ktorá vynáraním sa z vody vydáva zvuk podobný piskotu (v sloven. náreč. názov ryby má podobu *piskorec*, SSN II. 804), hist. názov *Piskornica* bolo by možné vyložiť ako miesto vo vodnom toku s hojným výskytom rýb nazývaných piskory či piskorce; v hesle sa dáva prednosť výkladu od apel. *piskor* s významom „nástroj na zvýšenie tónu gájd“ s prihliadnutím na to, že obyvatelia obce sa dodnes venujú chovu dobytku, jeho pasieniu, čo naznačuje, že niektorí z obyvateľov boli pastiermi.

plachta, f. väčší kus plátna na okrajoch upraveného, prípad. s pripevnenými trakmi, pren. prikrývka z hrubého plátna, v sloven. apel. *plachta* má aj význam „tkanina na zhotovenie častí ľud. odevov, krojov a pod.“, v náreč. plachtou sa nazýva aj hrubšia látka utkaná z konopných alebo ľanových nití obyčajne s trakmi na nosenie trávy, haluziny a pod.; apel. doložené v 16. stor., HSSJ III. 534 (stčes. *plachta*, poľ. *plachta*, srb., chorv. *plahta* atď.); k hist. dokl. p. heslo *plachtinec*.

plachtinec, m., topon. apel. miesto, kde sa z utkaných konopných alebo ľanových nití zhotovovalo plátno a z neho plachty, prípad. miesto, kde sa vyrábalo plátno na zhotovovanie častí ľud. odevov, krojov a pod.; apel. *plachtinec* bolo utvorené od koreňa *placht-* (v slove *plachta*) príp. miesta *-inec* (ako v slovách *ovčinec*, *krťinec* alebo v názve *Tisinec*); p. heslo *plachta*. – *Palahta* 1244, *Plahta* 1245, *Palahta Superior* 1337, *Horne Plachtince* 1773, *Horné Plachtince* 1920, dnes *Horné Plachtince*, obv. Veľký Krtíš. – *Palahta Inferior* 1337, *Dolne Plachtince* 1773, *Dolné Plachtince* 1920, dnes *Dolné Plachtince*, obv. Veľký Krtíš. – *Kezeppalotha* 1473, *Stredne Plachtince* 1773, *Prostredné*, *Stredné Plachtince* 1920, *Stredné Plachtince* 1927, dnes *Stredné Plachtince*, obv. Veľký Krtíš; názvy motivované miestom, kde sa

vyrábalo plátno z konopných nití alebo z bavlny, z ktorého sa zhotovovali časti odevov, krojov a pod.; výklad potvrdzuje skutočnosť, že v obci Dolné Plachtince sa tradične ešte v 20. stor. tkalo a vyšívalo plátno (VSO II. 338) a v obci Stredné Plachtince sa tradične ešte v 20. stor. venovali zhotovovaniu najmä častí ženských odevov, spodných sukni a pod. z plátna vyrobeného doma (podrobne vo VSO III. 97); pôvodná obec mala názov *Plachta* (porov. dokl. *Plahta* z r. 1245), ktorý zrejme ako symbol mal upozorňovať na výrobu plachiet; názov v starších záznamoch mal pomadžar. formu *Palahta* (p. dokl. z r. 1244), prípad. to bol maadžar. názov od hist. apel. *palahta* prevzatého z apel. *plachta* zo slovan. jazykov (dnes *palajta*, k tomu Kn. MNy 375 n); v sloven. prostredí v blízkom okolí pôvodnej obce vznikli ďalšie dve obce, a tak k pôvodnému názvu obcí už v stredoveku pribudli orientačné prívl. v lat. *Superior* (Horný), *Inferior* (Dolný) a v maadžar. *Közép-* (Stredný); v sloven. prostredí k názvu *Plachta* už v stredoveku po pripojení príp. miesta *-inec* vznikla podoba názvov *Plachtinec* so sloven. orientačným prívl. *Dolný*, *Horný*, *Stredný* a po úprave základu názvov topon. príp. pl. *-ince* vznikli spojenia *Horné Plachtince*, *Dolné Plachtince* a *Stredné Plachtince*, ktoré sa ustálili.

plást, m. plát z vosku so šesťhrannými bunkami, do ktorých včely ukladajú med a vajíčka, v sloven. *plást*, v náreč. i *plášť*, apel. *plást* doložený v 17. stor., apel. *plášť* vo význame „plást“ v 18. stor., HSSJ III. 538 (stčes. *plástec*, *plásta*, dnes čes. *plást*, poľ. *plast miodu* uvádza Brück. 420 atď.); p. heslo *plástovec*.

plástovec, m., topon. apel. miesto skupiny úl'ov s plástmi, do ktorých včely ukladajú med a vajíčka; apel. utvorené od slova *plást* príp. miesta *-ovec* (ako v slove *ladovec* a v názvoch *Jelšovec*, *Hlohovec*); p. heslo *plást*. – *Plast* 1156, *Palasth* 1232, *Palasth Inferior*, *Superior* 1288, *Felseupalasth* 1342, *Kewzep Palasth* 1558, *Plassowce* m., *Plasstownce* 1773, *Plásstownce* 1808, *Plášťovce* 1920, dnes *Plášťovce*, obv. Levice; najstaršie záznamy naznačujú, že založená obec sa nazývala *Plást* (porov. záznam z r. 1156 *Plast*); názov mohol vzniknúť ako symbol obce, kde sa obyvatelia venovali dorábaniu medu, alebo odsunutím koncového *-ovec* v maadžar. prostredí (porov. maadžar. záznam z r. 1232 *Palasth*, dnes v maadžar. *Palást*); názov bol iste motivovaný povinnosťou osadníkov chovať včely a med uložený v plástoch odnášať do panských kuchýň alebo do kuchýň kláštorov a pod., časť obce pôvodne totiž

patrila hradu Hont a časť ostrihomskej kapitule (VSO II. 391); výklad potvrdzuje názov susednej obce *Medovarce*, ako aj jej maďar. názov *Méznevelő* (s hist. dokl. *Myzmeneleu* z r. 1331) vo voľnom preklade „usadlosť, kde sa obyvatelia venujú dorábaniu medu“; názov *Medovarce* (s dokl. z r. 1773 *Madowarce*) iste motivovalo to, že obyvatelia sa venovali úprave medu zohrievaním (viac v heslách *med*, *medovarec*); v stredoveku boli tri obce s orientačným prívl. *Dolný*, *Horný* (lat. *Inferior*, *Superior*) a *Stredný* (v maďar. zázname v prepise *Közép-*), po splynutí obcí do jednej obce pôvodný názov *Plást-* topon. príp. pl. *-ovce* po úprave nadobudol dnešnú podobu *Plášťovce*.

plávať, verb. pohybmi rúk a nôh sa pohybovať po hladine vody, pren. byť ponorený, zaliaty, tak v sloven., sloveso hist. doložené v 17. stor., HSSJ III. 542 (čes. *plaviti*, *plavati*, poľ. *plawić*, *plywać*; k názvu p. poľ. názvy *Plawnik*, *Plawiska*, Koz. Bad. II. 162 n); p. heslo *plavnica*.

Plavci, m., pl., etn. meno členov turkotatárskeho kmeňa, z ktorých v 12. stor. uhor. kráľ. dvor vybral posádky na stráženie hraničného pásma najmä na území stredovekého Slovenska; sloven. *Plavci* (čes. *Plavci*, srb., chorv. *Plavci*, spomenuté etn. mená uvádza Skok II. 679, stol. *Polowcy* z rus. *Polowcy*, p. Brück. 422 atď.); meno sa vykladá z psl. adj. *polvъ* vo význame „bledožltý, plavý“ (k tomu Vas. III. 323); p. heslá *Plaveč*, *plavý*. – *Blasenstein* 1396, *Plawcz* 1420, *Podhragya* 1773, *Plaweska Podhradja* 1786, *Plawecký Podhradí* 1808, *Plavecký Podhrad* 1920, *Plavecké Podhradie* 1927, dnes *Plavecké Podhradie*, obv. Malacky; názov motivovaný polohou založenej obce v blízkosti strážnej základne Plavcov, ktorých úlohou bolo strážiť strategické miesto prechodu dôležitej cesty vedúcej od východu k brodu rieky Moravy a kontrolovať povozy pred cestou uzavretou vrátami so závorou, ktorú po kontrole bolo možné vybrať a otvoriť tak cestu pre skontrolované povozy; záznam z r. 1420 v prepise *Plavc* možno vyložiť z tvaru pl. *Plavci* s odsunutím konc. *-i* alebo z predložkového spojenia z *Plavca*, do *Plavca* s odsunutím konc. *-a*, no v tomto prípade hist. názov obce by znel *Plavec*; v 13. stor. ochrana uvedeného strategického priestoru bola posilnená kráľ. pevnosťou (VSO II. 392) zrejme ako základňa pre Plavcov, strážcov hraníc, prípad. pre strážnu posádku utvorenú z vojska v službách kráľ. dvora; svedectvo o spomenutej pevnosti podáva nem. záznam z r. 1394 v prepise *Blassenstein*, názov zložený z adj. *blasse-* bezfarebný a *-stein* kameň,

pren. z kameňa vystavaný hrad, pričom nemožno vylúčiť, že časť názvu *Blassen-* je adj. označujúce strážcov s tvárou bledej, nevýraznej farby, t. j. Plavcov; v sloven. prostredí kráľ. pevnosť dala podnet na vznik názvu blízkej obce podľa jej polohy pri spomenutej pevnosti v podobe *Podhradie*, ľud. *Podhradí* (*Podhragya* 1773), ku ktorému v 18. stor. pribudol orientačný prívl. *Plavecké* podľa hist. strážnej základne Plavcov v blízkosti založenej obce; spojenie *Plavecké Podhradie* sa zaužívalo.

Podľa názvu hradu *Plavec* pribudol orientačný prívl. *Plavecký* k pôvodným názvom dvoch susedných obcí, dnes *Plavecký Mikuláš* (*Zenthmiclos* 1394) a *Plavecký Peter* (*Zenthpeter* 1394).

SKRATKY

Literatúra

Brück. – BRÜCKNER, Aleksander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa. Wieda powszechna 1957.

HSSJ III. – Historický slovník slovenského jazyka. III. Red. M. Majtán. Bratislava: VEDA 1994. 656 s.

Kál. – KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica: Nákladom vlastným 1923.

Kn. Mny. – KNEZSA, István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai. I. 1., 2. Budapest: Akadémiai Kiadó 1955.

Koz. Bad. II. – KOZIEROWSKI, Stanisław: Badania nazw topograficznych. II. Poznań: Nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1922.

Mch. – MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Academia 1968.

MSČS – BELIČ, Jaromír – KAMIŠ, Adolf – KUČERA, Karel: Malý staročeský slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978.

Skok II. – SKOK, Petar: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. II. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1972.

SSN II. – Slovník slovenských nárečí. II. Red. I. Ripka. Bratislava: VEDA 2006.

Vas. III. – VASMER, Maks: Etimologičeskij slovar' ruskogo jazyka. III. Moskva: Izdatel'stvo Progress 1973.

VSO II., III. – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. II. Red. M. Kropilák. Bratislava: VEDA 1977; III. 1978.

Iné skratky

adv. – adverbium, a i. – a iné; a pod. – a podobne; adj. – adjektívum; apel. – apelatívum; atď. – a tak ďalej; bulh. – bulharský, bulharský jazyk, bulharčina; cit. – citovaný; čes. – český, český jazyk; češt. – čeština; dokl. – doklad; etn. – etnický, etym. – etymologický, etymologický; expr. – expresívny; famil. – familiárny, f., fem. – femininum; gen. – genitív; geogr. – geografický; hist. – historický; hluž. – hornolužický, hornolužická srbčina, hromad. – hromadný; chorv. – chorvát-

sky, chorvátsky jazyk, chorvátčina; juž. – južný; kolekt. – kolektívny; konc. – koncový, koncovka; kons. – konsonant; kráľ. – kráľovský; lat. – latinský, latinský jazyk, latinčina; lit. – literárny, ľud. – ľudový; m – meter; m. – maskulínium; maďar. – maďarský, maďarský jazyk, maďarčina; mask. – maskulínium; men. – menný; morav. – moravský; n. – neutrum; n. v. – nadmorská výška; napr. – napríklad; náreč. – nárečie, nárečový; nem. – nemecký, nemecký jazyk, nemčina; obv. – obvod; obyč. – obyčajne, obyčajný; obyv. – obyvateľský; odb. – odborný; p. – pozri; paral. – paralelný; pl. – plurál; poľ. – poľský, poľský jazyk, poľština; porov. – porovnaj; predp. – predpona; prekl. – preklad; pren. – prenesene, príp. – prípona; prípad. – prípadne; privl. – privlastňovací; privl. – prívlastok; psl. – praslovanský, praslovanský jazyk, praslovančina; r. – rok, v roku; rus. – ruský, ruský jazyk; rušt. – ruština, sever. – severný, sg. – singulár, slovan. – slovanský; sloven. – slovenský, slovenský jazyk, slovenčina; slovin. – slovinský, slovinský jazyk, slovinčina; srb. – srbský, srbský jazyk, srbčina; stčes. – staročeský jazyk; stčest. – stará čeština; stor. – storočie; stpoľ. – staropoľský; strus. – staroruský, staroruský jazyk; strušt. – stará ruština; t. j. – to jest; topon. – toponymický; topon. apel. – apelatívum vyskytujúce sa len v názve osobitnou formou; topon. adj. – adjektívum vyskytujúce sa len v názve; uhor. – uhorský; ukr. – ukrajinský, ukrajinský jazyk, ukrajinčina; úrad. – úradný; verb. – verbum; vyd. – vydanie, výchslov. – východoslovenský; zač. – začiatočný, začiatok; zápslov. – západoslovenský; zdrob. – zdobený, zdobenina

---

KS

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Počľivi vešele trime tri dňi
(*Zo zemplínskej lexiky*)

MARTIN CHOCHOL

Veľká časť nárečových textov týkajúcich sa manželstva, ktoré máme v archíve dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV k dispozícii, na začiatku obsahuje takúto alebo podobnú vetu: *Kec še dvo-jo dohutoreľi...* Skutočnosť však bola zrejme trochu zložitejšia, lebo mladý človek – či *sin*, či *dziuka* (tu: dcéra) – mal pri výbere svojho životného partnera len málokde väčšie slovo ako jeho rodičia.

No aby sme sa vyhli neveselým úvahám na túto tému, radšej predpokladajme, že sme našli ideálny pár, dvoch mladých ľudí približne v rovnakom veku (t. j. *parobok* nie je starší o viac ako 15 rokov) z porovnateľne majetných rodín, ktorí sú navyše schopní aspoň trochu *še bečel'ovac* (mať sa radi).

Nuž keď sa títo dvaja dohovorili (pri predbežnom, priebežnom aj dodatočnom schválení ich rodinami), nastal čas oficiálnejšej diplomacie. Rodičia *puščil'i po valal'e* (dali rozchýriť), že ten a ten *Jaňčo z horňoho konca bi še ňedzbal/ňezbal ožeňic a calkom še mu vidzi Haňka z dolňoho konca*. Samozrejme, nemusela to byť úplne presná formulácia, snažili sa však nepovedať úplne priamo, že si chce vziať práve ju – aby neostali v hanbe, keby si to tá druhá strana medzitým rozmyslela.

Ak na to nebol nijaký negatívny ohlas, na rade boli návštevy. V našom prípade ako prvá k rodine vyhladnutej nevesty „náhodou“ zavítala Jankova *kresna* (krstná mama) a o pár dní to jeho rodine oplatil Hankin *kresni* (krstný otec). Jedni aj druhí rodičia, potešení výsledkami nenápadnej inšpekcie *obi(j)sca* (domácnosti), potom sa aj sami – možno niekoľkokrát – vybrali

---

Článok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA Slovník slovenských nárečí č. 2/0105/14.

patrec/obžirac kuti, aby sa predsvedčili o správnosti svojho rozhodnutia. Počas týchto návštev mali totiž poslednú možnosť zastaviť rozbehnutý proces bez toho, aby pred susedmi zahanbili svoju či tú druhú rodinu. Niekde sa už takéto rozhodnutie nesmelo ani vysloviť, iba sa pri rozhovore častejšie spomenula *slama* (ak si to so svadbou rozmysleli) alebo *šeno* (ak chceli rozptýliť pochybnosti o svojom úmysle). Prípadne musela dievka o mládencovi povedať, že jej *popravil na rici/na zatku kabati* (sukne), to znamenalo definitívne odmietnutie.

Teraz sa však našťastie nič také nestalo, preto mohol náš *ohl'edník/voh-ledník* prísť aj s rodičmi pokojne na *pitanki* (pytačky). No keďže ich výsledok bol už (takmer) istý, bližším známym jednoducho povedali, že idú *do mladej na ho(j)scinu*. Inde by to nazvali (*z*)*rukovini*, lebo mladí sa *zrukovali* (zasnúbili).

A rozbehol sa kolotoč príprav. O zamýšľanej svadbe čo najskôr upovedomili *kl'ebana/pl'ebana* (rímskokatolíckeho kňaza; gréckokatolíci by šli za *panom* a protestanti za *fararom*), aby s ním presne dohodli termín *priša-hi* (sobáša), *ohlaski/ohlaški* a predsvadobnú prípravu. „*Za Ferencjouški*“ (Rakúsko-uhorskej monarchie) sa mladí museli ísť dať zapísať u *noutarijuša* (notára), ale republika túto povinnosť zrušila.

Bolo treba urýchlene došit' alebo pozháňať veci, ktoré *mladej/mlodej* ešte chýbali do *štafirungu/vibavi*. V týždni po prvých ohláškach Hanka svojmu nastávajúcemu *richtovala košuľu na redovi*. Prísne vzaté ju mala vyšívať len ona sama, ale bez matinej pomoci by to asi nestihla. Že boli obaja z lepších rodín, kúpili si *zlati persceňki/persciňki u varošu* (v meste), nemuseli sa uspokojiť s mosadznými, aké po dedinách ponúkali *rendare* (handrári). A aby prstene patrične „posvätili“, po návrate domov *pil'i chustkovu* alebo *persceňkovu/persciňkovu*.

Vyhliadnuté šikovné susedky *pojedrali za sokački* (najali za kuchárky) a *na vešele povolali bliššu i dalješu famel'iju/rodzinu*, ale aj niektorých *pajtašou* a *pajtaški* (kamarátov, kamarátky). Veľký záujem bol – ako inak – hlavne o funkcie, viacerí by pristali byť *starostom, maršaukom* či aspoň *zaštauňikom*. Aj o družbovstve sa museli veľa dohadovať, veď „naozajstnými“ družbami mohli byť len dvaja slobodní mládenci: *perši* čiže *starši družba* a *druhi, mlatši/mlačši družba*, a ich *pari* (*para*, tu: jeden člen dvojice) boli analogicky *perša* (*starša*) a *druha* (*mlatša/mlačša*) *družička*. Pozor, ne-

pomýľte si ich so *svatkami/svaškami*: staršou bola Jankova krstná a mladšou jeho sestra, ktorej (keďže bola ešte slobodná) vybrali *paru – maršauku*.

Vešeľovích/svadzbeních (svadobčanov) malo byť dosť veľa, preto u mladej na dvore postavili *šator*, konštrukciu z *drukou*, ktorú zakryli z *veľiku poňvu* (hrubou poľnohospodárskou plachtou). O stoly a *stolki* (stoličky) sa však veľmi netrápili, tie vždy požičajú dobrí susedia.

Deň pred svadbou, v pondelok, si bol Janko u svojej nastávajúcej po *pokrejdi* (svadobné pierka) pre seba a pre družbov. Jeho *pokrejda* bola najväčšia a najkrajšia, z *bilu leliju* (s bielou ľaliou), pre najvýznamnejších svadobčanov (starostu, družbov a pod.) ich urobili trochu menšie a z *esiroužu* (s astrou) a pre ostatných len také obyčajné, z *budzbanku* (zo zimozelene nazývanej aj *barvinok/barvenok*) alebo z *bukušu/bukušu a z bilim pantľičkom* (z krušpánu a s bielou stužtičkou).

A večer bol u mladého *družbovi* alebo *družbovski*, čo bola – dnešným slovníkom povedané – „rozlúčka so slobodou“, ktorú podľa jedného druhu tanca niektorí nazývajú aj *kuľhataňec*. Zišli sa hádam všetci *paropci* z dediny, ale aj mnohé *dziuki*, ba kosi zavolať aj *hudako%ou* (hudobníkov). Ženich „oficiálne“ vymenoval svojich družbov a dal im ich pierka. Potom zaspieval túto pesničku:

*Paropčeňe mojo, jak ši mi uhaslo, jak toto slunočko, co za horu zašlo.
Choč toto slunočko jutro rano vijdze, moho paropčeňa už vecej ňebudze.
Už ja še ožeňil, už ja še počešil, už ja svuj kalapig na kolog zavešil.
Na kolok, na kolok, až na sami spodok, žebi ľudze znaľi, že ja ňe parobok.*

A že bol v takom dobrom melancholickom švungu (a asi aj tých pár *štamperľikou* urobilo svoje), pridal aj tieto verše:

Okolo cintera sívi koňig beži, už muj stari ocec f čarnej zemi leži.

Leži vun tam, leži, preňigda ňestaňe, chto na mňe položi boski požehnaňe?

– hoci jeho dobrý otec sa doma práve ukladal spať. Preto jeho kamaráti, ktorí okolo neho *chodzil'i dookola a cifroval'i z rukami i z nohami*, skoro popadali na zem od smiechu.

Hanka sa vraj so svojimi najlepšimi kamarátkami tiež lúčila so slobodou, ale nechám len na vás, či im budete veriť, lebo – ako to zhrnula jedna suseda – *toti ňebulo aňi vidno, aňi čujno*. Skoro ráno, *išče aňi kuri ňepostavali*, totiž museli prísť *vidz vinki* (viť vienky; nikto sa už nepamätá, prečo vienky, hoci vili len jeden venček). Aby ich skôr prešlo zívanie, spievali si:

*Perši kohuci špivali, žebi družički stavali.
Stavajce hore, družički, vijce želeni vinočki!
A naša mlada-premlada peršu vinočku zaklada.
Zaklada vona, previja, až u ňej šerco zamgliva.*

Pri tom si trochu aj poplakali, veď tak sa patrilo, a keď bol už venček hotový, zaznelo:

Poc prelivac, Haňko, želeni vinočki, naj se natancuju tvojo pajtašočki!

Vtedy Hanka pokropila venček vínom. To už poprichádzali aj mládenci a priviedli *bandu* (cigánsku kapelu) a začalo sa tancovať. Najprv trochu nemselo, *dziuki u karičkoj* (v karičke) a *paropci cifrovali*, ale po chvíli prišlo aj na párové tance.

Keď sa už rozvidnelo, *mlada čel'ec* („chasa“) sa rozišla, aby *svatki* mohli mladuchu vystrojiť na sobáš. Dievky cestou domov hádzali pozbierané zvyšky zimozelene na okná, lebo verili, že *chtorej se pril'epi, tota se do roka od(d)a* (vydá).

Prišli kuchárky a začali *richtovac frištik* (chystať raňajky), lebo okolo ôsmej sa u mladěj i u mladého začala schádzať rodina aj iní pozvaní hostia. O desiatej šli mládenci s hudobníkmi po *starostu*. Vyrožili ho na *šeregľe* (nosidlá) a so spevom ho preniesli k mladému. Starostova žena o chvíľu priniesla *pal'eňku u koršove* (v demižóne), nejaké mäso a koláče, to bola tzv. *starostova* – pohostenie, na ktorom sa mohli zúčastniť len tí, ktorých starosta alebo jeho žena výslovne menovali.

Po nej sa *staršina* – okrem starostu aj *maršauka* a prvý družba, ktorý bol zároveň *pitač* – vybrala v čele menšej skupiny mládencov vypýtať nevestu. Očakávalo sa, že tá si opäť dobre zanarieka, no keďže mladěj sa plakať akosi nedarilo, začali ju provokovať:

Hej, kamena horičko, čom se ňerozvališ, šejhoj, kamena Haňičko, čom se ňerozžalíš?

Hej, kamena horička se už rozvalila, šejhoj, kamena Haňička se ňerozžalila.

Hej, či ci se, Haňičko, ňe je žal' odavac, šejhoj, pre jeden strom dreva cali l'ez ochabiac?

Hej, ňeplač ti, Haňičko, dobri Jaňčo budze, šejhoj, ke'lo koli v ploce – s každim ce bidz budze!

Vtedy sa milá Hanka asi zľakla, lebo svokrovci mali plot veru dosť dlhý, a na všeobecnú spokojnosť sa pustila do plaču. Domáci chceli svadobných

„funkcionárov“ usadiť a pohostiť, no tí už toho naozaj veľa nezmohli. Len si vypýtali *rušníci/ručníci* (obradové vyšívané uteráky), ktoré uviazané krížom cez plece mali byť hádam najvýraznejším odznakom ich hodnosti:

Zďaleka me vandrovali, koňe še nam zabrizgali. Treba bi nam rušnički poucirac koňički.

V rôznych dedinách boli rôzne pravidlá, komu prísluší koľko ručníkov, no tu všetci *starejší* dostali po štyri a ostatní muži po jednom. A keď sme už pri tom, každá kuchárka dostala jednu parádnú *chlebouku* (obrásook, ktorého bežná verzia sa používala na balenie chleba) – tá zas bola odznakom jej postavenia.

Kým sa hostia opásavali ručníkmi, dievky-potvory im pokradli *kalapi* (klobúky). Keď sa tí po nich po chvíli začali zháňať, nosili im so smiechom všetko, čo klobúk vzdialene pripomínalo – *veršok z badnički* (vrchnák z dbanky), *pokriuku z harčka* (pokrievku z hrnce) aj, prepytujem, *stari šer-bl'ik*. Napokon sa však nad nimi zľutovali a ich mužskú hrdosť im vrátili.

Svatky potom vyrobili *zastavu*: na dlhú, asi dvojmetrovú palicu priviazali veľkú *chustku tablovanku* (vlniak so štvorcovým vzorom; *tabla* = štvorec), na ňu menšiu *chustočku pasouku* (šatku s pásikmi) a celkom na vrch *štikovanu žebivalouku* (čipkovanú vreckovku) a všetci sa spolu pobrali ku kostolu, kde ich už čakal ženích s ostatnými svadobníkmi.

Keď mladí *prisahli*, resp. *kleban jich prisahnul*, vyviedol ich pred kostol. Mladuchu posadili na obrátené vedro a ktorási dobrá duša jej už aj strkala do rúk urevané chlapča s vytreštenými očami. No Hanka pri vystupovaní na voz pre istotu aj tak pozrela na stromy a zakričala, ako jej poradili: *Šicko dubi, ľem jedna breza, i totu scac treba!* Vraj aby mala samých chlapcov.

Na voz sme ju aj s niekoľkými dievkami posadili preto, aby bola čím skôr doma, lebo od kostola to nebolo až tak ďaleko, a kým ostatní dokráčali, ony museli spolu s kuchárkami stihnúť zabarikádovať *kapuru i kapurku* (bránu aj bránku). Naznačoval sa tým posledný vzdor dievočekého stavu, ktorý sa nechcel svojej členky vzdať len tak ľahko. Či skôr lacno, lebo hoci sa vzbúrenkyne najskôr dušovali, že svadobčanov do dvora nepustia ani za svet, a vzduchom lietali posmešky i kukurica, *staršiňe* sa ich napokon podarilo nemalou sumou podplatiť.

Mladuchy však stále nikde nebolo. Namiesto nej sa k ženíchovi hrmie stará baba, ledva sa jej uhol. Po nej prichádza mladá *ňevesta* (vydatá žena)

a tiež len sa bozkat'. Janko by si možno aj bol dal povedať, no svokrin nenápadný štuchanec ho rýchlo priviedol k rozumu. Až do tretice vychádza pravá Hanička, svojho muža pobožká a pocukruje, *žebi bul slatki*.

A mohlo sa začať to pravé *vešeľe*. Spievalo sa, tancovalo, jedlo* a pilo až do večera. *Sokački* ledva stíhali obskakovať hostí, *čopnar* čapoval víno aj pálenku, družbovia nenechali ani jeden pohár príliš dlho suchý a *maršauka* ako najlepší rečník sa ujal úlohy *ponukača*:

*Počl'ivi svadzbeni, prebačeňe pitam, že pomali chodzu, na kridloh ňel'itam.
Zato ja šicko znam, co še dñeška staňe, naco še tu schodza paropci i laňe.
Budze nam tu, budze veľ'ika hoscina, za hordou paľeňki a fľašočku vina.
A teras sluchajce, budu vam pretkladac, žebi sce še znal'i jag gu čomu trimac.*

Jag dobri ponukač, nakadzim tu stupnul, skoro ňezdobački do kuchňi mi kuknul.

Vidzel mi tam šicko, co še tam richtuje, pre našich svadzbenih, keľo vaz ľem tu je.

*Už u kuchňi kľochca mali, veľki harčki, uš sebe i ruki spaľil'i sokački.
Na veľikim rožňu peče še už žaba, ozda z ňej budze jez z valalska baba.
U jednim rompliku poliũka mesova, na jednej plachciňe krucica i sova.
Koňski rehotaňe s červenu kapustu, koľesa škripaňe s pasulu tarkastu.
Mišovo piščeňe zos fajnim tvarohom, mačkovo maučeňe s triročnim pirohom.
Komarovo noški, z murvanki reberka, pre takich, co lačne, bars fajni jedelka.
Preveľo jedzeňa, konca mu ňebudze, zato uš šidajce heu, gu stoloj, ľudze!
Na mňe al'e každi dobre pametajce, dokľa ja še vracu, z Bohom ostavajce.
Bo ja teraz idu i z jednu dzivočku, žebi uš sokački daľi poliũvočku.*

*Tu je perša miska, jedlo barz horuci, až dobre ňepušču, tak mi peče ruki.
Plaču kohuciki, trepaju s kridlami z veľikoho žaľu za teľo kurkami,
co me zarezaľi do tej poliũvočki, žebi sce sej mohľi pomascidz gambočki.
Jezd u ňej i šofran, zato taka žouta, a rezanki dľuhi jak piščalka flouta.
A tak, mili hosce, zdravi uživajce, poliũku pojicce, meso mňe zochapce!*

Už je tu kapusta, štarodaũni jedlo, meso nehľedajce – až na spodok šedlo.

---

* *Zo zemľinskej kuchyne*. In: Kultúra slova, 2004, roč. 38, č. 6, s. 342 – 350.

Chto s totu kapustu svuj bruh napakuje, naj še tod ňeboji, že ho barz naduje.

Šak kebi sce znal'i, co to za kapusta, každi bi rostviral naširoko usta.

Bo chto do tañira triraz zoz ňej vežňe, jag do Orijaša modz do ňoho šedňe.

Mudri prislouko je: kapusta i šviña pa'lenočku žada abo dakuz vina.

Počl'ivej svadzbiňe priňiz mi poplanki, pervej mi vichopil z horucej brotvanki.

Spig mi sebe pa'lce, aš še mi poduľi, mušim na ñih naklajs pečenej cibul'i.

Zato, dokl'a išče cibul'a še peče, kedz malo poplankou, naj družba do-ňeše!

Zo sirom, z l'ekvarom, s kašu posipani, a co vecej – dnuka s kločom napichani.

Možece vibirac, komu jak še bači, noľem pokoštujce, muj preľubi bači!

Keď sa zvečerilo, nadišiel čas, aby mladá žena symbolicky opustila dom svojich rodičov, no ešte predtým ich poprosila o odpustenie za všetko, čím sa voči nim previnila. Hanička by však v tej chvíli ťažko bola zo seba vydala čo i len jednu súvislú vetu (napokon, nik to od nej ani nečakal), preto sa tejto úlohy za ňu ujal starší družba:

Tu do toho domu zhromadzeni ľudze, prebačeňe pitam, každi cicho budze!

Dokl'a ňedopovim, co teras počinam, i dokl'a otkoňču, prebačeňe pitam.

Jak cečuci vodi po hrunku schadzaju, tag i našu mladu slizi zaľivaju.

Ňehodna prereknudz od vel'koho žaľu, horuci jej slizi až na žem kapkaju.

Bo už dňeška koňedz jej mladomu veku, jutro jej šľeboda už viši na kolku.

Aľe kec to Boska mudrojz uridzila, bi še z rodičami džiuka rozlučila.

Ta i naša mlada tiš tag učiňila, pita oľpuščeňe, komu zaviňila.

Pita oľpuščeňe ot koho – ot toho, samiperši pita od Boha miloho.

A po druhim pita od oca svojoho, bo uš še odluča teraz hed od ňoho.

Mili muj apočko, gu vam še obracam, smutnima slizami tvar svoju zaľivam.

Ostatñi ras še vam do šiji opkľučam, bo še od vaših ruk teras už odlučam.

Mamčuz moja mila, sce me porodzili, znam, že sce še zo mnu veľo natripli.

Od maľučka sce me na rukou nošili, svojo ľetušni dñi pre mňe sce traciľi.

Vichoval'i sce me jag ružu u kerce, fše sce me ľubil'i, u žime, u ľece.

Pritul'ce me, mamčuš, išče raz gu sebe, ňezabudñiu na vaz u každej potrebe!

Otpitovaňe/prepitovaňe pokračovalo bratmi, sestrou, starými rodičmi, ba aj susedmi, a keď sa skončilo, všetci sa s hlasným spevom presunuli do ženichovho domu:

Caha še pasuľa s poľa do valala, uš še naša Haňka, uš še nam odala.

Cahaju še dziňe s poľa do doľini, perši raz idzeme do novej rodzini.

Tam tiež museli najprv zaplatiť kuchárkam – *za štiri koľesa, za pñati druk*. Pred Hanku položili na zem vajce a vedro s vodou a ona musela vajce rozbiť a vodu vyliat', *žebi bula dobra gazdiňa* (aj význam tejto symboliky zrejme odvíal dávny čas).

Zábava pokračovala do neskorej noci, preto na druhý deň väčšina zúčastnených veru dlho dospávala. Aj tak už nebolo kam sa ponáhľať, veď program svadby pokračoval až večer. Vtedy sa všetci povolani opäť zhromaždili, aby boli svedkami (*začepeňa mladej*). Posadili ju na stoličku doprostred kruhu a starší družba sa jej opýtal:

Haňko ...-ova, perši (druhi, terci) ras še pitam: či zdzadz vinog z hlavi, či hlavu z vinka?

A pri tom jej okolo hlavy stále nebezpečnejšie šibrinkoval *zos sékerku* (ozdobnou obradovou sekerkou podobnou valaške), preto nešťastnica radšej rýchlo súhlasila s prvou možnosťou.

Na rad prišli svatky. Hanke rozplietli vrkoč, *zavili koňtu* (druh ženského účesu, kedysi pre vydaté ženy povinného) a nasadili parádny *čepec*:

Haňko naša, Haňko, keľoš putovala, od žadnoho družbi prekaški ñemala.

Teras ci zrobime take tri prekaški, že ci rospľeceme tvojo dluhi vlaski.

Vlaski rospľeceme, vinočka zbudzime, z dzivockoho stavu vonka virucime.

Doteras ši bula dziukom kamaratka a teraz už budžeš svojim dzecom matka.

Družbovia zatiaľ priniesli stôl, prikryli ho *partkom* (obrusom z domáceho plátna) a položili naň *redovi kolačog z vipražanima ružičkami, zo žel'enim barvinkom aj zo slatkim šñihom poverchu poparadzeni* a najlepšiu pálenku, akú zohnali. *Hudaci* začali hrať *redovi/redoučak*, ktorý je v nespočetných variáciách známy po celom východnom Slovensku, preto z neho odcitujeme len niekoľko ukážok:

Hej, redovi, redovi, či sce šicki hotovi?

Redovi še začina, družba koladž načina.

Naša mlada jag bapka, začepila ju svatka.

A kezď starša ñemohla, ta jej mlatša pomohla.

*Naša mlada, recece, nescela jejs perece.
Lem bi jedla jablučka, žebi bula ceňučka.
Nescela jejs kapustu, bo bi mala ric tlustu.
Lem bi jedla risočki, bi jej rošlî cicočki.*

*Išla mlada popod l'es, vikušil jej bidu pes.
Mlada plače, narika a pez z bidu uceka.
Naša mlada ma kauku, schovala ju pod lauku.
A mladi ma havrana, takej farbi jag vona.*

Každý svadobčan si mohol (samozrejme, až po zaplattení) s mladomanželkou zatancovať – kto pomalšie, kto rýchlejšie, hudobníci už rytmus skladby prispôsobili. No ak sa s ňou niekto až príliš *rozmetoval* (rozhadzoval), neváhali ho upozorniť:

*Pomali z ňu, pomali, bi sce ju nežlamaľi!
A merkujce na nohi, bo ju koľu ostrohi!*

Tanečníci dostali *na dorutok* (na dôvažok) od svatky kus koláča a od družbu pohárik pálenky. *Redovi* len na chvíľu prerušili dievky, ktoré Hanku schytili do *karički*, a hudobníci im zahrali:

*Ej, l'ena, l'ena, žeľena l'ena, jaka z našej pajtašočki prekrasna žena!
Ej, žitko, žitko, žeľeni žitko, naco ši še odavala, kedz nežnaš šicko?
Ej prutki, prutki, žeľeni prutki, naco ši še, Janku, žeňil, kedz nemáš čutki?
Ej, žabi, žabi, žeľeni žabi, chto ci, Haňko, chlapca spravi, kedz Janko slabi?*

To už im však kamarátku prebrali iní svadobčania a *redovi* tanec pokračoval. A keď sa už vystriedali všetci, ako posledný si Hanku uzurpoval starší družba:

*Jak še Pan Boh raduje, s perším družbom tancuje.
A ti, družbo, pozachoc, budze tvoja perša noc!*

Hoci tieto slová už len žartovne pripomínali hmlistú spomienku na čudné prastaré *sokaše* (zvyky), Jankovi pri nich nebolo všetko jedno a vehementne sa začal dožadovať vrátenia svojej *prišahanej*. Najprv však musel od družbu odkúpiť jej vienok, ktorý si ten strážil ako najcennejšiu trofej. Až potom si s ňou konečne zatancoval aj on, ale iba chvíľku a už spolu utekali preč, *žebi bul'i žvitki* (vrtkí). Aj tak sa komusi podarilo dať Hanke na hlavu kalap, *to na chlapca*.

Vo štvrtok ráno prišli k mladým na návštevu *pridani/pridaňčaňe* (nová, „pridaná“ rodina a kamaráti) a priniesli im do nového príbytku nevestinu výbavu:

Idzeme pridani, dze me Haňku dali, idzeme opatrec, či je veľka paňi.

Prvý družba si ešte splnil svoje posledné povinnosti: mladú *orubil*, *žebi ňebula oštrambana* (ostrapkaná), a *okoval*, *žebi bula dobra chodzačka na nohi*, čo sa oboje naznačilo tou sekerkou, ktorou sa jej deň predtým tak veľmi vyhrážal. A všetci sa pohostili na tom, čo ešte zo svadby ostalo, preto túto hostinu niekde volajú *pohlotki*. Tak sa naplnilo, že *počľivi vešele trime tri dñi*.

ROZLIČNOSTI

O názvoch dvoch nových ovocných krížencov

Zber a spracúvanie drobných plodov ovocných drevín, napr. malín, čer-
níc, brusníc, čučoriedok, ríbezlí alebo egrešov, má na Slovensku dlhoročnú
tradíciu nielen pre ich chunosť, ale hlavne preto, že väčšina z nich sú pôvod-
ne lesné rastliny, ktoré sa nemuseli pestovať v záhradách a slovenské lesy ich
poskytovali dostatok. V posledných desaťročiach krížením známych druhov
ovocných kríkov, napríklad čiernej ríbezle a egreša alebo maliny a černice,
pribudli nové hybridy. Je zaujímavé sledovať, aké pomenovania sa pre tieto
nové rastliny začali u nás používať.

Kríženec čiernej ríbezle (lat. *Ribes nigrum*) a egreša (lat. *Grossularia*) po-
známe pod názvom *josta* pochádzajúcim z nemčiny. Aj keď jestvuje viacero
vysvetlení jeho pôvodu, najpravdepodobnejší je ten, podľa ktorého bol utvo-
rený zo začiatkových písmen nemeckých pomenovaní ríbezle *Johannisbeere*
a egreša *Stachelbeere*. (Podobne, ale z latinských názvov krížených rast-
lín vznikol napríklad aj zložený názov obilniny *tritikale* – porov. príspevok
O názve nového druhu obilniny v Kultúre slova, 2007, roč. 41, č. 3, s. 181).
Slovo *josta* sa uvádza vo Veľkom slovníku cudzích slov (vo vydaniach od r.
1997) a najnovšie je spracované aj v druhom zväzku Slovníka súčasného slo-
venského jazyka H – L z r. 2011 v týchto významoch: 1. (ako termín z ovoci-
nárstva) záhradný ker, kríženec egreša a čiernej ríbezle; 2. tmavofialový plod
tejto rastliny. Aj v jazykovej praxi sa pomenovanie *josta* používa v obidvoch
významoch, teda na označenie rastliny, napr. *podobne ako ríbezle ošetrujeme
aj josty; ďalšou výhodou josty je, že si vzala od svojich rodičov väčšinu dob-
rých vlastností; presvetľujeme kriky ríbezlí, egrešov a josty*, aj na označenie jej
plodov, napr. *vynikajúcu chuť má aj josta; muffiny s jostami; šalát zmiešame
s mäsom, jostou a omáčkou* (doklady sú zo Slovenského národného korpusu;
ďalej SNK). Popri podstatnom mene *josta* sa celkom prirodzene začalo použí-
vať aj z neho utvorené prídavné meno *jostový*, napríklad v spojeniach *jostový
krík, jostový lekvár* alebo *džem, jostový koláč*.

Ďalším novým ovocným hybridom, ktorý sa v posledných rokoch udomácnil v našich záhradách, je kríženec černice (bot. ostružiny černicovej, lat. *Rubus fruticosus*) a maliny (bot. ostružiny malinovej, lat. *Rubus idaeus*), v angličtine známy pod označením *tayberry* [vysl. tajberi], v ktorého prvej časti sa použil názov škótskej rieky *Tay* súvisiacej s miestom vyšľachtenia rastliny. V slovenčine sa popri pôvodnej anglickej podobe, ktorá sa väčšinou používa ako nesklonné podstatné meno stredného rodu (podobne ako napríklad rovnako zakončené prevzaté slovo *mimikry*), napr. *Počuli ste už o tayberry?*, začali časom používať aj zdomácnené podoby podľa výslovnosti *tajbery*, *tajbera* alebo *tajber*, ktorými sa označuje rastlina aj plody tejto rastliny. So slovom *tajbery* sa podľa dokladov z internetu stretávame aj ako s tvarom množného čísla, napr. *Tajbery tiež už dozrievajú. – Takto sa mi odmenili tajbery za starostlivosť*, z ktorého sa nedá rekonštruovať základná podoba, teda môže ísť o použitie v ženskom rode (tá *tajbera*) aj v mužskom rode (ten *tajber*). Vo vyjadreniach *tajbera je kríženec maliny a černice* a *V tomto roku sme si navarili aj dostatok džemu – zmesi z ríbezlí, višni, tajberov a malín* sa už dá rozoznať použitie slova ako podstatného mena ženského rodu (*tajbera je...*) aj ako podstatného mena mužského rodu (*z tajberov*). So zreteľom na to, že príbuzné názvy drobného ovocia, ako *černica*, *malina*, *josta*, ale aj *jahoda*, *jarabina* atď., sú ženského rodu, aj pri prevzatí názvu nového krížence je vhodné uprednostňovať tvar ženského rodu *tajbera* a skloňovať ho podľa vzoru *žena*, napr. *z tajbery*, *o tajbere*, *s tajberou*, *z tajber*, *k tajberám*, *o tajberách*, *s tajberami*. Opodstatnenosť takého riešenia podporujú aj tieto doklady z internetu: *... aróma je plná po černiciach, čerešniach a tajberách. – Vo vône ucítite stopy po černiciach, tajberách a slivkách, čiernych ríbezliach...* Používanie rozličných podôb a rozličných tvarov netypicky zakončených podstatných mien, resp. ich rozličné rodové zaradenie (s úpravou koncovky v základnom tvare), je v procese ich preberania do slovenčiny bežné. Pravdepodobne aj preto, že slovo *tayberry* je pre slovenčinu ako cudzí výraz významovo nezreteľný, začal sa popri ňom prirodzene používať názov utvorený zložením domácich pomenovaní pôvodných rastlín *malina* a *černica*, a to *malinočernica*.

Slovo *malinočernica*, doložené napríklad v spojeniach *predám sadenice malinočernice na jesennú výsadbu*, *pred rokom som zasadil malinočernicu*, *niektoré odrody černíc a malinočerníc majú ostne* (internet), je z významového aj zo slovotvorného hľadiska vhodné. Bolo utvorené z podstatných

mien *malina* a *černica* pomocou spájacej samohlásky *o*. Popri názve *malinočernica* sa v slovenských textoch stretáme aj s podobou *malinoostružina* (ojedinele aj *malinoostružnica*), napr. v *ovocnej záhrade dozrievajú maliny, malinoostružiny a ríbezle; prednosťou malinoostružiny je univerzálne využitie* (SNK), ktoré však podľa nášho názoru nie je presné, pretože druhá časť zloženiny (*ostružina*) je v slovenčine súčasťou botanických názvov oboch rastlín – *maliny (ostružiny malinovej)* aj *černice (ostružiny černicovej)*. Označenie *malinoostružina* je náležité v češtine, v ktorej slovo *ostružina* je ekvivalentom slovenského názvu *černica*.

Tak ako pribúdajú nové druhy rastlín v našich záhradách a nové druhy ovocia v kuchyniach, obohacuje sa aj naša slovná zásoba o ich nové názvy. K takým sa zaraďujú aj slová *josta, tajbera* (resp. *tayberry* či *taybery*) a *malinočernica*, ktoré sa postupne stávajú známymi nielen odborníkom, ale aj bežným používateľom.

Iveta Vančová

Stylista či štylista

Na jazykovú poradňu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sa autorka blogu o štýle obliekania obrátila so žiadosťou o pomoc pri vyriešení problému, ako nazvať osobu, ktorá sa stará o celkovú úpravu vzhľadu človeka. V slovenských lexikografických príručkách sprístupnených na stránke Jazykovedného ústavu našla pri slove *štylista* iba význam „kto štylizuje (text), štylizátor“. V akademickom Slovníku cudzích slov (2005) sa uvádza slovo *styling* (vysl. [stajling]) s významom „celková úprava vzhľadu človeka (účesu, odevných doplnkov a pod.)“ a pomenovanie osoby, ktorá sa zaoberá stylingom, v podobe *stylista* (vysl. [stajlista]). Pri slove *štylista* však aj v tomto slovníku našla iba význam „kto štylizuje; kto vie dobre štylizovať“. „Znamená to, že v súvislosti s obliekaním a módou sú správne iba pomenovania *stylista* [stajlista], *stylistka* [stajlistka] a používanie výrazov *štylista*, *štylistka* v danom význame je nesprávne?“ pýta sa blogérka. „A ak je pomenovanie *štylista* správne, ako sa nazýva jeho činnosť?“

Na pomenovanie odborníkov, ktorí sa starajú o celkový vzhľad osoby (účes, líčenie, zladenie odevu a doplnkov a pod.), v slovenčine sa zo začiatku používal výraz francúzskeho pôvodu *vizážista* (porov. Slovník cudzích slov, 2005), v divadle a vo filme *umelecký maskér a kostymér*. Neskôr sa podľa cudzích vzorov, ako je anglické *stylist*, francúzske *styliste*, nemecké *Stilist* či talianske *stilista*, začali aj v slovenčine používať na pomenovanie osôb, ktoré sa zaoberajú výberom oblečenia a doplnkov, módnymi trendmi a poradenstvom v oblasti odievania, výrazy *stylista* [stajlista] i *štylista* a dnes už máme aj *stylistov* a *štylistov*, ktorí sa špecializujú na úpravu jedla či spotrebného tovaru na reklamné fotografovanie. Pomenovanie odborníkov na štýlovú úpravu a prezentáciu osôb či vecí sa utváralo paralelne dvoma spôsobmi:

1. Základom pomenovania *stylista* [stajlista] je anglický výraz *stylist* [stajlist], ku ktorému sa v slovenčine pripojila prípona *-a* podobne ako *tourist* → *turista*, *naturist* → *naturista*. Pôvodný pravopis a anglická výslovnosť slovotvorného základu sa zachovali. Mužskému podstatnému menu *stylista* zodpovedá v slovenčine pomenovanie ženy *stylistka* [stajlistka]. Popri slovách *stylista*, *stylistka* a *styling*, ktoré sú v takejto podobe spracované v Slovníku cudzích slov (2005), predovšetkým na internete sa používajú už aj pravopisne adaptované podoby *stajlista*, *stajlistka* a *stajling*.

2. Zároveň sa začalo používať aj pomenovanie *štylista* (*štylistka*) a podobne ako dávnejšie v angličtine pri slove *stylist* aj v slovenčine sa rozšíril význam už existujúceho slova *štylista* zo štylistu jazykového prejavu aj na osobu, ktorá niečo upravuje do určitého štýlu. Vo Veľkom slovníku cudzích slov (Šaling – Ivanová-Šalingová – Maníková, 2008) pri slove *štylista* sa uvádzajú významy: 1. „odborník, ktorý má vypracovaný určitý štýl; kto hra-vo, ľahko štylizuje; kto je obratný v používaní jazykových prostriedkov“; 2. vo filme a v divadle „kto má na starosti štýlové, charakteristické obliekanie, vizáž a pod.“. Pri význame č. 3 sa odkazuje na slovo *vizážista*, z čoho možno usudzovať, že slovom *štylista* sa podľa citovaného slovníka pomenúva tak osoba, ktorá (dobře) štylizuje texty, ako aj maskéri a kostyméri vo filme a v divadle, ktorí upravujú vzhľad hercov do určitého štýlu (v tejto súvislosti sa však naďalej používajú najmä pomenovania *umelecký maskér*, *kostymér* a *kostýmový výtvarník*), a odborníci na štýlové obliekanie a celkovú úpravu osôb, nazývaní aj *vizážisti* (v súčasnosti sa slovom *vizážista*

pomenúva predovšetkým odborník, ktorý upravuje tvár, a tí, ktorí sa sústreďujú na oblečenie, resp. na komplexnú úpravu vzhľadu, hovoria si *stylisti* alebo *stylisti* [stajlist'i]).

V súčasnej jazykovej praxi sa v písaných textoch používajú na pomenovanie odborníkov na štýlové obliekanie a úpravu zovňajšku slová *stylista*, *stylista* [stajlista] aj *stajlista*, pričom všetky tri sú správne utvorené a hodnotíme ich ako spisovné. Výber a funkčné využívanie výrazových prostriedkov, či už jazykových, alebo z oblasti odievania a úpravy zovňajšku osôb, ustálené sa nazýva zdomácneným slovom latinského pôvodu *štýl*. Na pomenovanie činnosti *módneho stylistu/stylistu/stajlistu* a jej výsledku sa prevzalo do slovenčiny anglické slovo *styling* [stajling], od ktorého sa tvorilo sloveso *stylovať* [stajlovať], a dnes sa používajú už aj pravopisne adaptované podoby *stajling* a *stajlovať*. Okrem slovesa *stylovať/stajlovať* máme na vyjadrenie významu „upravovať do určitého štýlu“ aj domáce sloveso *štylizovať*. Úpravu vzhľadu osoby alebo veci do určitého štýlu možno v slovenčine pomenovať aj slovesným podstatným meno *štylizovanie* a synonymným výrazom *štylizácia*. Pri podstatnom mene *štylizácia* sa v Slovníku cudzích slov (2005) uvádzajú tieto významy: 1. „zostavenie, zostavovanie, formulácia jazykového vyjadrenia, textu“; 2. „osobitý spôsob spracovania umeleckého diela (podľa určitého obsahového a formálneho hľadiska); 3. „pretvorenie, pretváranie umeleckého zobrazenia skutočnosti využitím výrazových možností daného druhu umenia“. Činnosť *stylistu, stylistu/stajlistu* možno teda nazvať *štylizovanie, štylizácia, styling/stajling*.

V súvislosti s pravopisnou stránkou výrazov súvisiacich s anglickým slovom *styling* [stajling], ktorým sa v príspevku venovala pozornosť, možno predpokladať, že v budúcnosti sa v písaných jazykových prejavoch budú uprednostňovať pravopisne adaptované podoby *stajling, stajlista, stajlistka* rešpektujúce skutočnú výslovnosť týchto slov, ako je to pri prevažnej väčšine slov prevzatých z angličtiny.

Katarína Kálmánová

Priezvisko Kubovský

Na priezvisku *Kubovský* už na prvý pohľad vidieť, že jeho etymologickým základom je meno *Kubo*, domácka podoba krstného mena *Jakub*, ktoré má starozákonný pôvod. Slovtvorná výstavba priezviska už nie je taká jednoznačná. Prípona *-ský* totiž signalizuje, že priezvisko vzniklo z osadného názvu, z názvu obce (osady), a poukazuje na pôvod nositeľa priezviska podobne ako priezviská *Hrabušický*, *Lehocký*, *Ostrolucký* či *Sliacky*. No a obec s názvom utvoreným z mena *Kubo* sa na Slovensku nenachádza. Aj oravský názov *Kubín* s menom *Kubo* spája iba asociatívna, ľudová etymológia.

V obci Zvolenská Slatina sa vyskytujú priezviská *Kubovský*, zdvojené *Lupták Kubovský* i *Lupták*. Druhá časť zdvojeného priezviska vznikla očividne z rozlišovacieho prímena, ako svedčia zápisy z druhej polovice 18. storočia *Paulus Luptak alias Gyuricska* (čiže *Ďurička*), *Paulus Luptak vulgo Szanitrar*, *Thomas Luptak vulgo Marhat*, *Paulus Luptak vulgo Krokos*, *Georgius Luptak vulgo Varga* či *Joannes Luptak alias Kubo*. Posledný doklad z roku 1788 je súčasne kľúčom k výkladu priezviska *Kubovský*, najmä ak ho ešte doplníme dokladom z roku 1802 *Thomas Luptak Kuboje*. Zdvojené priezvisko *Lupták Kubovský* sa dokladá v matrikách od roku 1836 a existuje dodnes. Z ostatných uvedených prímen zdvojené priezviská nevznikli. Možno doplniť, že medzi osobami s priezviskom *Lupták* sa v starších slatinských písomnostiach z roku 1733 vyskytuje osoba *Jacobus (Jakub) Luptak*, ale už v rokoch 1722 a 1731 názov sedliackej usadlosti *Kubouszkuo (Kubovskô)*, teda prímeno *Kubo* bolo ešte staršie.

Z uvedených historických dokladov vidieť, ako môžu takéto doklady pomôcť pri výklade konkrétneho priezviska. Podobne sa dá napríklad dokázať, že priezvisko myjavského rodu *Borovský* nevzniklo z názvu niektorej z obcí *Borovce*, *Borová* či *Borové*, ale východiskom bolo staršie priezvisko *Bôr (Bór)*, resp. z neho utvorené prídavné meno *bôrovský*, ako svedčia staršie zápisy priezviska *Buorovský* popri *Borovský*.

To len podčiarkuje potrebu využívať pri výkladoch konkrétnych priezvisk aj prvky genealogického výskumu, predovšetkým historické podoby mien pri pomenúvaní konkrétnych osôb.

Milan Majtán

SPRÁVY A POSUDKY

Za PhDr. Evou Rísovou

„V tichosti vypočuj slovo, aby si mu rozumel, a s rozvahou prednes správnu odpoveď! Ak sa rozumieš veci, povedz o tom bližnému!“ – „Milé slovo získava mnohých priateľov a krotí nepriateľov, láskavá reč dobrého človeka rozmnožuje dobro.“

Tieto slová z Knihy kníh (Kniha Sirachovcova, 5,13 – 14 a 6,5) stručne vystihujú prácu a konanie našej vzácnjej kolegyne PhDr. Evy Rísovej, dlhoročnej pracovníčky Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, ktorá nás navždy opustila v sobotu 6. septembra 2014 vo veku nedožitých osemdesiatšesť rokov a s ktorou sme sa naposledy rozlúčili 10. septembra v bratislavskom krematóriu.

Eva Rísová sa narodila 16. novembra 1927 v Banskej Bystrici. Po maturite na gymnáziu v Banskej Bystrici začala študovať na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave odbor ruština – angličtina. Z rodinných dôvodov štúdium prerušila a zamestnala sa v Štátnej banke československej v Banskej Bystrici, kde pracovala desať rokov. Od roku 1961 pracovala v Stredoslovenskom vydavateľstve v Banskej Bystrici a v rokoch 1965 až 1970 ako dokumentaristka na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. V tom čase znova začala študovať na vysokej škole, a to na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici odbor slovenčina – angličtina, kde v roku 1972 štúdium dokončila obhajobou diplomovej práce z problematiky tehliarskej terminológie. Titul PhDr. získala v roku 1980.

Posledné dve desaťročia pred odchodom do dôchodku Eva Rísová pracovala v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Do ústavu prišla v roku 1970, kde sa na začiatku pod vedením profesora Jána Horeckého zúčastňovala na jazykovej a terminologickej úprave sloven-

ských technických noriem a potom aj ako jazyková poradkyňa rozličných odborných terminologických komisií. S odbornou terminológiou súviselo aj množstvo štúdií, odborných článkov a popularizačných príspevkov publikovaných najmä v časopise Kultúra slova. Z terminologických štúdií možno spomenúť štúdie *Motivačné znaky v tehliarskej technologickej terminológii* (1973), *Štruktúra viacсловných pomenovaní v tehliarskej technologickej terminológii* (1973), *Názvy výrobkov a ich motivácia* (1984), *Názvy strojov, technologickej postupov a výrobkov v pekárskom priemysle* (1989). Stovky popularizačných príspevkov najmä s problematikou slovnej zásoby slovenčiny našlo svoje miesto v denníkoch a týždenníkoch Práca, Nedel'ná Pravda, Smena, Večerník, neskoršie aj v Slovenskom denníku a v Novom slove. V nich erudovane vysvetľovala významy jednotlivých lexikálnych prostriedkov, spôsob ich utvorenia a veľmi citlivo upozorňovala na jazykové nedostatky, ktoré sa vyskytovali vo verejných jazykových prejavoch používateľov slovenčiny. Nemalú pozornosť venovala preberaniu slov z iných jazykov, najmä z angličtiny, a problémom, ktoré súvisia s ich preberaním. Často si všimla jazykovú stránku odborných publikácií a svoje zistenia si nenechala iba pre seba, ale podelila sa o ne najmä s čitateľmi Kultúry slova. Množstvo jej popularizačných príspevkov odznelo v Slovenskom rozhlase v rámci relácie Jazyková poradňa (mnohé z nich po istej úprave našli svoje miesto aj v kolektívnej publikácii *Jazyková poradňa odpovedá*, 1988) a v rámci školského vysielania pre 2., 3. a 4. ročník základnej školy. Jej úvahy zamerané na jazyk, na kultúru vyjadrovania, na jazykové dorozumievanie sme si mohli vypočúť aj v relácii Slovenského rozhlasu Živé slová. Tieto jej príhovory mali kladný ohlas u mnohých rozhlasových poslucháčov.

Nemožno nespomenúť spoluautorstvo Evy Rísovej na takých významných dielach slovenskej jazykovedy, ako sú *Česko-slovenský slovník* (1979), *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989) či *Encyklopédia jazykovedy* (1993). Táto vzácna žena mala mimoriadne pozitívny vzťah k umeleckej tvorbe, čo sa odzrkadlilo nielen v rozboch jazykovej stránky najmä rozhlasových hier pre deti a mládež, ale aj v pokusoch o vlastnú poviedkovú či rozprávkovú tvorbu. Zo štúdií venovaných nielen jazyku rozhlasových hier hodno spomenúť práce *Funkcia jazyka v rozhlasovej hre pre deti a mládež* (1979), *O jazyku Repkových Fafrnkovčanoch* (1979), *Čudná rozprávka* (1981), *O rozhlasovom seriáli*

Čo nového, Bielikovci? (1982), *O jazyku rozhlasového seriálu Čo nového, Bielikovci?* (1982), *O jazyku rozprávkových rozhlasových hier* (1983), *Jazyk realistických rozprávkových rozhlasových hier* (1984), *Jazyk moderných rozprávkových rozhlasových hier* (1984), *Výstavba textu v rozprávkových rozhlasových hrách* (1989). Za dlhoročnú prácu v oblasti jazykovej kultúry a odbornej terminológie v roku 1987 získala ocenenie zaslúžila pracovníčka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

S Evou Rísovou som úzko spolupracoval hneď od jej príchodu do ústavu, keďže nás zo začiatku spájala rovnaká pracovná náplň, starostlivosť o jazykovú kultúru, o kultivovanie jazykových prejavov a pomoc jazykovej praxi prostredníctvom listovej a telefonickej jazykovej poradne Jazykovedného ústavu. Spolu s kolegom Ivanom Masárom sme vytvorili malý pracovný kolektív, v ktorom panovala vzájomná úcta, porozumenie, tolerancia a v ktorom sme si navzájom nezištne pomáhali. Eva Rísová svojimi osobnostnými vlastnosťami vedela vytvoriť naozaj priateľskú pracovnú atmosféru. Ani po oficiálnom odchode do dôchodku neprerušila kontakt s ústavom. Nielenže naďalej prispievala do časopisu *Kultúra slova*, ale rada sa zúčastňovala aj na ústavných spoločenských akciách, kým jej to zdravotný stav dovoľoval. Jej bývalí kolegovia, ktorí ju mali radi, budú na ňu vždy isto spomínať s úctou a láskou.

Češť jej pamiatke!

Matej Považaj

Monografia o slovenských priezviskách

[MAJTÁN, Milan: *Naše priezviská*. Bratislava: Veda 2014. 196 s.]

Vedúci súčasný bádateľ v slovenskej onomastike Milan Majtán vydal roku 2014 vo vydavateľstve Slovenskej akadémie vied Veda monografiu *Naše priezviská*. Práca je rozčlenená do niekoľkých rozdielne koncipovaných kapitol. V prvej kapitole autor podáva relevantné informácie o vzniku našich priezvisk, o ich jazykovej stránke, o gramatických vlastnos-

tiach priezvisk, o ich prechýľovaní a prináša údaje o rozšírení a početnosti priezvisk. Za vecné jadro práce možno pokladať druhú kapitolu s názvom *Motivácia a jazyková výstavba priezvisk*. V nej sa podáva analýza priezvisk z rozmanitých hľadísk podľa ich motivácie: rozoberajú sa priezviská vzniknuté z rozličných druhov mien, ako sú krstné, obyvateľské, krajové obyvateľské alebo etnické a národné mená, veľkú skupinu ďalej tvoria priezviská podľa zamestnania, podľa príbuzenských vzťahov, spoločenského zaradenia alebo pôvodu, osobitne sa rozoberajú aj priezviská vzniknuté z prídavných mien utvorených z osadných názvov a napokon priezviská podľa vlastností. Tretia, najrozsiahlejšia kapitola má trochu tajomný alebo z vedeckého hľadiska priam neurčitý názov *Príbehy a súvislosti priezvisk*, vo štvrtjej kapitole autor v heslovitej podobe predkladá základné údaje o priezviskách vyskytujúcich sa v Turzovke na Kysuciach a napokon v ostatnej, piatej kapitole podáva charakteristiku vybraných priezvisk z genealogického hľadiska. V rámci bibliografie je zhromaždený súpis autorových prác o osobných menách a o priezviskách a v druhej časti súpis onomastických monografií a slovníkov s témou osobných mien a priezvisk pochádzajúcich od iných autorov. Dôležitou súčasťou publikácie je aj záverečný abecedný index priezvisk, ktoré sa uvádzajú v knihe.

Autor Milan Majtán je renomovaný a skúsený vedecký pracovník, ktorý detailne pozná skúmané jazykové doklady, relevantnú jazykovednú, ale aj potrebnú inovednú literatúru, počas svojej už vyše polstoročnej bádateľskej práce preskúmal početné archívy doma aj v zahraničí a získané vedecké poznatky zhromaždil vo viacerých knižných publikáciách, monografických aj slovníkových, okrem iného bol vedúcim autorského kolektívu, ktorý pripravoval aj skoncipoval a vydal sedemzväzkový Historický slovník slovenského jazyka, vychádzajúci v 90. rokoch 20. a v prvom desaťročí 21. storočia, ako jeden z najvýznamnejších a zároveň najnáročnejších projektov slovenskej jazykovedy vôbec. V najnovšej práci zhromaždil neobyčajne veľké množstvo jazykových dokladov a podal ich systémovú jazykovednú interpretáciu, pravdaže, vždy na pozadí používania jazykových javov v širokej spoločenskej aj individuálnej praxi. Dôležitým rozmerom Majtánovej práce je to, že tému priezvisk predkladá v širokých jazykových, spoločenských a historických súvislostiach: téma priezvisk a jej spracovanie v monografii totiž presahuje nielen do iných súčastí vedy o vlastných menách, ale aj do

mnohých ďalších sfér jazykovedného bádania, ako je etymológia, lexikológia, slovtvorba a morfológia, sémantika, porovnávacia jazykoveda, a najmä do oblasti širších kultúrno-historických poznatkov, osobitne do oblasti bohatých kultúrnych prúdení v Európe, ďalej do nášho písomníctva, do slovensko-inojazykových kontaktov a do prostriedkov iných, najmä geneticky alebo územne blízkych jazykov a do ich histórie. Z toho všetkého sa ukazuje, že tematika slovenských priezvisk si zasluhuje veľkú pozornosť zo strany slovenskej jazykovedy, ale aj vedy vo všeobecnosti a slovenskej kultúry a že slovenské priezviská samy osebe predstavujú neobyčajne významné kultúrne dedičstvo a neoceniteľnú národnú hodnotu.

Spomínané široké kultúrno-historické súvislosti a prúdenia autor ukazuje napríklad na dvojiciach mien typu *Kliment – Klement*, *Dimiter – Demeter*, *Toma – Thomas*, *Jóna – Jonas* a ďalších, pri ktorých ide o stretnutie sa byzantskej a rímskej kultúry na našom historickom území. V našom jazyku sú zastúpené obidve uvedené vrstvy, pričom citované a ďalšie podoby mien slúžili za základ na utváranie nových osobných mien a priezvisk. Pevná opretosť autorových výkladov o starobylé jazykové formy mien sa prejavuje nielen v tom, že tieto výklady vychádzajú z predpokladaných praslovanských podôb slov a mien, ale aj v tom, že pri konkrétnych formách mien a priezvisk sa pripomínajú pôvodné zachované zložené mená typu *Rastislav*, *Svätopluk*, *Pribyslav*, *Mojtech*, ktoré v nejednom prípade svojou skrátenou domáckou podobou slúžili ako východisko nových rodných mien a v neskorších časoch formovania dvojmennej pomenúvacej sústavy ako východisko priezvisk; pri ostatných dvoch uvedených zložených menách to boli podoby *Pribula*, *Pribyla*, *Pribila*, *Pribela*, ale aj *Pribiš*, *Pribus*, *Príbo*, *Priba*, *Pribel*, *Pribeta*, resp. *Mojš*, *Mojta*, ale aj *Majtán*, *Majtán*, *Majtánik*, *Majtánik*, *Majtás*, *Mojtek* (s. 62). Nevyčerpatel'ná jazyková tvorivosť nositeľov jazyka, ako aj tvorivosť samého jazyka sa prejavila aj v tom, že viaceré z uvedených podôb osobných mien a priezvisk sa stali východiskom názvov obcí, v danom prípade sú to názvy *Príbovce*, *Príbelce*, *Pribylina*, *Pribiš*, *Pribeta*, resp. *Majcichov*, *Motešice*, *Mojtín* (s. 62). Pri tvorení priezvisk v našom jazyku sa takto ukazuje využívanie neobyčajného množstva slovtvorných postupov, bohatstva rozmanitých jazykových základov aj prípon a ich kombinácií, ako aj rozličných hláskových zmien a pestrých procesov sémantickej derivácie.

Do formovania historickej, prípadne v súčasnosti jestvujúcej podoby priezviska zasahoval aj vplyv iných jazykov, ktoré sa v minulosti používali na našom území. Autor na bohatých príkladoch ukazuje, že popri slovenských podobách sa udomácnili aj podoby ovplyvnené cudzími jazykmi. Také boli povedzme latinizované formy *Rotarides*, *Klementis*, *Michalus*; východoslovanská podoba mena *Fedor* (z pôvodného gréckeho mena *Teodor*) podmienila vznik priezvisk typu *Fedor*, *Fedora*, *Fedorík*, *Fedorčo*, *Fed'o*, *Fed'ko*, *Fecko*, *Fecek*, *Fecenko* a podobných (s. 63); z mena *Gabriel* sa vplyvom ukrajinského etnika a valašskej kolonizácie sformovali také podoby priezvisk ako *Havrila*, *Havrilo*, *Havrik*, *Havriš*, *Havro* (s. 63); z mena nemeckého pôvodu *Emmerich* sa s prispením maďarského vplyvu ustálili priezviská typu *Jamrich*, *Jamriška*, *Amrich*; po inej línii z tohto nemeckého mena vzniklo slovenské rodné meno *Imrich* a z neho nielen priezvisko *Imrich*, ale aj *Imriš*, *Imriška*, *Imrišík*, *Imro*, *Imrovič* (s. 65). Hoci viaceré takéto priezviská nesú zreteľné hláskové znaky pôvodného jazyka, autor zdôrazňuje, že vznikli na slovenskom jazykovom území a fungujú v rámci sústavy slovenských priezvisk ako slovenské. Pri tomto procese preberania cudzojazyčných podôb do slovenčiny a ich integrovania do domáceho systému sa nám žiada vyzdvihnúť mohutnú prispôsobovaciu alebo priamo asimilačnú silu nášho jazyka, ktorý aj takýmito procesmi výrazne podporoval svoju identitu a suverenitu.

Pri mnohých osobných menách a priezviskách, ale aj miestnych menách autor zdôrazňuje ich pôvodnosť v našom jazyku a ich starobylosť, oporu v praslovanských základoch a ich ďalšiu pevnú vývinovú kontinuitu v našom jazyku, doloženosť v najstarších zachovaných listinách ešte zo začiatku 12. storočia, konkrétne povedzme v Zoborskej listine z roku 1113. Na s. 61 takto rozoberá priezvisko *Trebula*, ktoré súvisí s miestnym názvom *Trebatice* pri Piešťanoch a názvom vrchu *Tribeč*, spomínanými v Zoborskej listine, a poukazuje na ich súvis so starými slovanskými menami zloženého typu *Treboded*, *Trebogost*, utvorenými z praslovanského základu *trěbъ* s významom „potrebný“, prípadne *trěbiti* s významom „čistiť, kľčovať“.

Autor vidí skúmané slovenské priezviská nielen ako čiastkový systém celého systému vlastných mien a ďalej systému slovnej zásoby a spôsobov jej tvorenia a obnovovania, ale aj ako výrazný fenomén kultúry a osobitne literárnej kultúry. Vo svojich výkladoch poukazuje na súvislosť rozobera-

ných mien s menami literárnych hrdinov, s názvami literárnych diel a ich tvorcov. Napríklad pri priezvisku *Maroš* ako domáckej podobe mena *Martin* pripomína výskyt krstného mena *Maroško* v autobiografických dielach Martina Rázusa *Maroško* a *Maroško študuje* a tým aj spolulárnenie tohto mena v 20. storočí, pričom sa domácka podoba *Maroš* rozšírila aj vo vzťahu k menám *Marián* a *Marek* a v ostatnom čase sa dokonca osamostatnila v podobe osobitného úradného mena (s. 62). Samostatné state venuje rozboru dvojice slávnych mien zo slovenskej histórie v polovici 19. storočia *Hurban* a *Hodža*, hoci významovo navzájom vonkoncom nesúvisia, ako aj mien *Klemens* a *Clementis* a ďalších mien dejateľov spojených so slovenskými kultúrnymi a politickými dejinami. V súvisi s rozborom mien *Rotarides* a *Braxatoris* spomína štúrovského básnika Janka Kráľa a básnické meno ďalšieho veľkého básnika Andreja Sládkoviča objasňuje ako „preklad jeho priezviska *Braxatoris* do slovenčiny“ (s. 79). Pri analýze priezviska *Mistrik* (s. 78) spomína až troch významných nositeľov tohto mena z 20. storočia: spisovateľa Ľuda Mistrika Ondrejova, herca Ivana Mistrika a jazykovedca Jozefa Mistrika.

V rámci priezvisk utvorených z názvov obcí sa venuje napríklad menám *Frašťacký* a *Tibenský*; kým prvé priezvisko súvisí s nemeckým názvom *Freistadt*, označujúcim dávny aj dnešný Hlohovec, druhé je podmienené starobylým názvom obce pod hradom Devín *Tébeň* a pravosť tohto názvu potvrdzuje aj citátom z listu básnika Jána Hollého: v *Tébňi anebo starém Ďevíne* (s. 87 – 88). Na iných miestach monografie autor spomína Andreja Kmeťa, Franka Víťazoslava Sasinka, Andreja Radlinského a ďalších kultúrnych dejateľov. Treba potvrdiť, že autorove poukazy na slávne mená zo slovenskej kultúrnej histórie zvyšujú presvedčivosť a najmä reprezentatívnosť jeho výkladov.

Spracovaním mien *Uhrín*, *Uhor* s etnickým pôvodom (doklady na ne sú od 16. storočia) autor nepriamo reaguje na doteraz trvajúce diskusie týkajúce sa – mierne povedané – „uhorskej orientácie“ nášho prvého kodifikátora spisovnej slovenčiny Antona Bernoláka. Jeho údajné maďarónstvo sa podľa kritikov malo prejavíť jednak niektorými formuláciami v úvode k jeho monumentálnemu päťjazyčnému prekladovému slovníku a rukolapne najmä v tom, že priamo v názve slovníka upotrebil namiesto výrazu *maďarský* výraz *uhorský*, vlastne u Bernoláka *uherský*. Tým sa vraj autor slovníka

podľa kritikov dopustil neodpustiteľného stotožnenia významu rozsahovo širšieho adjektíva *uhorský* s významovo oveľa užším adjektívom *maďarský*, čo v praxi značilo popieranie jestvovania nemaďarských národov v Uhorsku. Aj z Majtánovho spracovania týchto mien je nepochybné, že meno *Uhor/Uher/Uhrín* sa v minulosti v bežnej reči nepociťovalo v prvom rade v štátnopolitickom či „vlasteneckom“ zmysle, lež predovšetkým sa v slovenskom prostredí používalo na označenie etnicky a jazykovo iného človeka, Neslováka patriaceho do najpočetnejšieho etnika v bývalom Uhorsku. Doklady, ktoré v práci uvádza Milan Majtán: *nieyaky Uher* (1544), *matka Uhrynka (Uherka) byla* (1786), tiež nepochybne svedčia o vyjadrenom dištančnom postoji k danej osobe na etnicko-jazykovom základe.

Doklad o tomto stave vecí, že totiž Uhor jednak platil ako obyvateľ Uhorska a jednak to bolo označenie Maďara, máme aj od takej básnickej, ale aj osobnostnej a jazykovej autority, akou v prvej polovici 19. storočia bol aj stále je už spomínaný slovenský básnik Ján Hollý. Doklad je tiež z jeho korešpondencie, tak ako ju spracoval a vydal Ján Štibráný v dvojzväzkovom súbornom Diele Jána Hollého (I. zväzok je z roku 1999). V liste Martinovi Hamuljakovi z 5. IX. 1835 básnik píše: „**Radda**, dve **dd** kladú sa právom básnickým, že naša reč na opak U h r o m [riedenie je naše – J. K.] má mnoho krátkich a málo dlhých (s tohoto poznať, že je Slovák obratnejší a pracovitejší než Maďar), básnik ňedba ňekdi na gramaticke puta, abi, keď ňe létať, aspoň mohel poskakovať“ (c. d., s. 440). V liste tomu istému adresátovi „asi“ z 15. VIII. 1834 (c. d., s. 429) máme doklad na adjektívum *uherský* vo význame „maďarský“ a na meno *Polouher*. Uvedený poznatok o používaní názvu *Uhor* vo dvoch naznačených významoch napokon výslovne potvrdzuje na s. 91 svojej práce aj Milan Majtán, ale zároveň tu píše, že tento stav trval iba do konca 18. storočia; aj z citovaných miest z korešpondencie Jána Hollého sa potvrdzuje, že toto autorovo stanovisko nemožno prijať. Vo vzťahu k počínaniu Antona Bernoláka v názve jeho doteraz neprekonaného slovenského slovníka možno teda jednoznačne konštatovať, že jeho postup bol v súlade so stavom vo vtedajšej slovenčine a bol úplne legálny.

Treba vyzdvihnúť, že autor pri analýze skúmaných priezvisk, pri posudzovaní ich štruktúry a výskytu má na zreteli celoslovenský pohľad, čím podčiarkuje jednotu slovenského jazyka na celom jazykovom území. Pritom sa nevyhýba ani upozorneniam na odlišnosti formujúce sa v mor-

fológii medzi apelatívami a zodpovedajúcimi priezviskami v spisovnom jazyku. Napríklad na s. 84 pripomína, že „v priezviskách sa striedania typu *hudec* – *hudca*, *švec* – *ševca* zväčša neuplatňujú. Skloňuje sa *Hudec* – *Hudeca*, *Hudecovi*, *Hudek* – *Hudeka*, *Hudekovi*, *Švec* – *Šveca*, *Švecovi* a pod.“. Citované autorovo vyjadrenie s pomocou príslovky *zväčša* vystihuje istú tendenciu, ktorú možno pozorovať v súčasnej vyjadrovacej praxi v spisovnej slovenčine, a preto ho možno pokladať za výstižné. No keď na s. 91 autor píše, že zo staršieho pomenovania našich predkov *Sloven(in)* nám zostalo len pomenovanie ženy *Slovenka* a územia *Slovensko*, žiada sa to uviesť na pravú mieru, lebo okrem spomenutých názvov jestvujú s pôvodným základom aj pomenovania *slovenčina* (s ďalšími odvodeninami: *slovenčinár*, *slovenčinový*, *slovenčinársky*), *slovenský*, *slovensky*, *slovenskosť*. Nie celkom jasná sa nám ukazuje aj táto autorova formulácia zo s. 20: „Na západnom a na strednom Slovensku sú známe prechýľovacie prípony *-ka*, *-ovka* a *-uľa* (popri spisovných podobách *-ová* a *-á*), na východnom Slovensku sa s obľubou používajú aj prechýľovacie prípony *-aňa* a *-icha*.“ Značí to azda, že podoby ženských priezvisk s príponami *-(ov)ka* a *-uľa*, ale aj *-čka*, *-ička* nepatria do spisovného jazyka? Vo všeobecnosti sa totiž podľa našej mienky podoby typu *Šoltéska* (k mužskému menu *Šoltés*), *Čajkuľa* (k mužskému menu *Čajka*), *Škultétyčka* (k mužskému menu *Škultéty*) alebo *Lévajička* (k mužskému menu *Lévaj*) pokladajú za expresívne so záporným príznakom (prípadne za pejoratívne), ale v rámci spisovného jazyka a jeho hovorového štýlu.

Pripomienku máme k formulácii na s. 124, v ktorej sa „turzovské“ priezvisko *Virec* odvodzuje „z nemeckého výrazu *Wirtz* (*Virc*) = korenňá, korenistá rastlina“. Uvedený zápis v nemčine tu neobstojí, lebo také slovo sotva nájdeme v slovníkoch nemčiny. V nemčine jestvuje slovo *die Würze* s významom „korenie“ alebo slovo *die Wurzel* s významom „koreň alebo pôvod niečoho“; hláskovo blízke slovo *der Wirt* značí majiteľa alebo vedúceho hostinca, hostinského alebo aj hostiteľa. Zo sémantického hľadiska pravdepodobnejší sa nám zdá výklad vychádzajúci práve zo slova *Wirt*, pričom sa pri zdomáčňovaní tohto slova odstránila nevhodná skupina spoluhlások na konci slova a využila sa domáca prípona *-ec*.

K celej časti nazvanej *Z turzovských priezvisk* na s. 113 – 125 sa na záver žiada povedať, že sa svojím spôsobom spracovania na pozadí ostatných

častí monografie vyníma a pôsobí v nej neorganicky. V rámci kritických pripomienok ďalej uvádzame nekodifikovaný spôsob prepisu ruského mena *Fiodor* v podobe *Fjodor* (s. 18), takmer sústavný nenáležitý prepis výslovnostnej podoby mena s veľkým začiatočným písmenom, napríklad na s. 14 – 15 sa uvádzajú prípady *Gergely* (vyslov *Gergej*), *Grzegorz* [vyslov *Gžegoš*]. Napokon pripomíname nie celkom štandardný spôsob práce s odbornou literatúrou: jednak sa v záverečnom bibliografickom súpise odbornej literatúry uvádzajú tituly, ktoré sa vo výkladovom texte necitujú, a jednak sa v rámci ostatnej kapitoly s názvom *Priezviská a genealógia* uvádzajú v skratenej podobe viaceré závažné tituly odborných prác a prameňov, ktoré sa plnohodnotne nedajú identifikovať ani v záverečnom súpise odbornej literatúry, lebo tam vôbec nie sú.

Naše celkové hodnotenie monografie Milana Majtána je vysoké. Má na tom zásluhu jednak jedinečná téma práce a s tým súvisiaci dokladový materiál, ktorý autor zhromaždil v práci, jednak neobyčajne veľké množstvo rozmanitých informácií, ktorými obohatil vedecké poznanie skúmanej problematiky, a napokon primeraná metóda a vedecký jazyk a štýl, ktorými sprostredkúva vzácne vedecké poznatky nielen odborníkom, ale aj širšej kultúrnej verejnosti, ktorá sa aktívne stavia k svojmu národnému jazyku všeobecne a k spracovanej tematike slovenských priezvisk osobitne. Napokon pripomíname, že analyzovaná Majtánova práca svojou priam atraktívnou témou, ako aj prít'azlivým spôsobom spracovania a podania môže byť aj vhodným obohatením a osviežením jazykového vyučovania v našich školách.

Ján Kačala

SPYTOVALI STE SA

Gužmy. – Do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV sme dostali otázku, prečo sa slovo *gužmy* začalo používať a či je spisovné. Tón otázky bol mierne rozhorčený, pisateľovi sa nové slovo zjavne nepáčilo.

Obdobnú reakciu sme našli aj na internete: *Gumáky, gumené čižmy, wellingtonky, u nás nazývané tiež mierne odpudzujúcim slovom v úvodzovkách – „gužmy“, podobnú reklamu už ani nepotrebujú.* Na internetových stránkach, ktoré ponúkajú na predaj obuv, slovo *gužmy* sa však už udomácnilo bez úvodzoviek: *Hitom tohtoročnej jesene sú gumáky a gužmy. – Pohodlné a praktické gužmy spĺňajú kritériá aj tej najnáročnejšej zákazníčky pre maximálny komfort a estetiku. – Predám štýlové gužmy, veľkosť 37, kombinácia gummy a akoby flísy, zateplené, farba čierno-sivo-šedo-modrá.*

V odpovedi sme pisateľovi vysvetlili, že výraz *gužmy* je neologizmus, ktorý sa v jazykovej praxi objavil pomerne nedávno v dôsledku potreby pomenovať nový druh dámskej obuvi vhodnej do daždivého či sychravého počasia. Ide o kombináciu tradičných gumených čižiem (hovorovo nazývaných *gumáky*) a elegantných dámskych čižiem, pričom spodná časť obuvi až po členok je jednoliato vyrobená z pevnej gummy, aby bola nepremokavá, a vysoké sáry bývajú z kvalitnejších materiálov (z textilu, umelej kožušiny, zo semišu, z umelej kože ap.). Pomenovanie *gužmy* túto realitu odráža veľmi presne a výstižne, keďže evidentne vzniklo kombináciou slov *gumáky* a *čižmy*. Slovotvorný postup, ktorý sa pri vzniku pomenovania použil, je pre slovenčinu neštandardný, jednoslovný pomenovací útvar nevznikol spojením dvoch kompletných lexikálnych morféme *gum-* a *čižm-*, ale iba ich častí, ide teda o istý druh kontaminácie. Vzniknuté slovo tak nadobúda charakter hovorovosti, pre ktorú je skracovanie typické. Nové slovo prevzalo gramatické kategórie slova *čižma*, čiže ide o substantívum ženského rodu vzoru *žena*.

Kontaminácii ako špecifickému okazionálnemu slovotvornému postupu sa venuje Ľudmila Liptáková v publikácii *Okazionalizmy v hovorenej slovenčine* (Prešov: Náuka 2000). Charakterizuje ju ako „vznik nového pomenovania na základe skríženia dvoch východiskových pomenovaní“ a zdôraz-

ňuje, že kontaminované výrazy zachytené v materiálovej báze, ktorú mala k dispozícii, spravidla vytvorili deti. Medzi príkladmi detských okazionalizmov uvádza aj podobný výraz „čičmáky – čižmy + gumáky“ (s. 60).

Podľa nášho názoru je pozitívne, že sa mechanicky neprevzalo nijaké cudzie pomenovanie tejto obuvi, ale vytvoril sa nový názov založený na domácich slovách. Zatiaľ sa však nedá odhadnúť, či sa slovo *gužmy* v jazykovej praxi ujme, možno o niekoľko rokov upadne do zabudnutia spolu s obuvou, ktorú pomenúva. Nedá sa však vylúčiť ani možnosť, že jeho oblúba i frekvencia budú narastať a dočká sa aj lexikografického spracovania.

Dana Guričanová

Prečo sú snehuliaci aj snehuliaky? – Podstatné meno mužského rodu *snehuliak* označuje neživý predmet, ale pri skloňovaní sa častejšie správa ako podstatné meno s gramatickým príznakom „životnosť“, teda ako životné maskulínium. Jestvuje skupina predmetov, ktoré sa skloňujú podľa životného vzoru *chlap (snehuliaci, strašiaci)*. V jednotnom čísle sa skloňujú výlučne ako životné substantíva (*vidím snehuliaka*; nie: *vidím snehuliak), ale v množnom čísle jestvuje možnosť skloňovať tieto slová aj podľa neživotného vzoru *dub (snehuliaky, strašiaky)*. Životné skloňovanie (*snehuliaci, strašiaci*), ktoré sa v reči vyskytuje oveľa častejšie, naznačuje, že používatelia jazyka si tieto predmety personifikujú, teda pre používateľov stelesňujú akoby ľudské bytosti. Neživotné skloňovanie v množnom čísle naznačuje, že ľudia tieto predmety nepersonifikujú a zmiešaným skloňovaním (v jednotnom čísle životným a v množnom neživotným) ich pripodobňujú živým bytostiam, nie však k ľuďom (zmiešané skloňovanie majú zvieratá; aj rozprávkové bytosti sa môžu skloňovať podľa vzorov mužskej osoby alebo podľa zmiešaného, teda „zvieracieho“ skloňovania, napr. *škriatkovia/škriatky, zmokovia/zmoky, bubáci/bubáky*; porov. aj *tvorovia/tvory*).

Kolísanie medzi životným a neživotným skloňovaním v množnom čísle podstatných mien *snehuliak* a *strašiak* je dôsledok protichodnosti dvoch faktorov: predmety označované týmito menami sú neživé, ale súčasne majú príponu typickú pre osoby mužského rodu.

Alexandra Jarošová

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (45)

majetný² -ného pl. N -ní G -ných m. ▶ kto má väčší majetok, kto žije v blahobyte, bohatý, zámožný človek, boháč: *majetnému sa žije ľahšie; vzdelanie bývalo výsadou majetných; prehlbuje sa rozdiel medzi majetnými a chudobnými; Do Ravenny utekajú všetci majetní, ktorí prežili hrozné pustošenie.* [J. Lenčo]

malá *malej* pl. N *malé* G *malých* ž. hovor. ▶ malá dcéra, malé dievčatko, obyč. vo vzťahu k svojim rodičom: *ako sa máš, moja m.?*; *naša m. bude mať už dva roky; manželka ostala s malou doma; uvedomila som si, ako som tej malej ublížila* ■ fraz. šport. publ. *malá domov* (vo futbale) prihrávka naspäť vlastnému brankárovi

malé *malého* pl. N a A *malé* G *malých* s. hovor. 1. obyč. v N a A sg. ▶ malé dieťa, často novorodenec al. ešte len očakávané dieťa: *dcéra čaká m.; kedy sa to m. narodí?; Pravdaže, keď je už malé na svete, uvedomia si, aký majú poklad.* [A. Devečková]

2. obyč. pl. *malé* ▶ zvieracie mláďa, mladé: *každý druhý rok má srnka dve malé; Škoda, že som sa rozkamarátila s mačičkou. Bude mať malé... [L. Ťažký]; Medvedica so štyrmi malými je v prírode úkaz veľmi neobvyklý, ale možný.* [Sme 2009]

maličká, malinká -kej pl. N -ké G -kých ž. hovor. expr. ▶ malé dievča, dievčatko, často dojča: *tíško, moja m.; tá m. vyzerá ako princezná; bolo jej ľúto malinkej; popri starostlivosti o maličkú začala aj trénovať; Mat' vraveli, že aj tá maličká v živote cíti to drganie a že má z neho radosť.* [L. Ťažký]

maličké, malinké -kého obyč. v N a A sg. s. hovor. expr. ▶ malé dieťa, často novorodenec al. ešte len očakávané dieťa: *ako sa volá to maličké?; spinkaj, moje malinké; šila a plietla pre maličké; Čo máte nového? Malinké sa ešte nehlási? Kedy už príde na svet?* [V. Šikula]; *Vrátim sa po teba i po naše maličké, hneď ako to bude možné.* [V. Komorovská]; *Váš syn utrpel ťažký úraz [...]. Žena už vie, že to malinké, ktoré nenechala žiť, dostalo vo večnosti brata.* [KN 2005]

maličký², malinký² -kého pl. N -kí G -kých m. hovor. expr. **1.** ▶ malý chlapec, chlapček, často dojča: *či je milý ten váš maličký!*; *maličký dostal horúčku; ten malinký sa chudáčik veľmi zľakol; Dnes má malinký tri mesiace a vďaka mater-skému mliečku krásne priberá a silnie.* [Mma 2007]

2. iba pl. *maličká, malinká* ▶ deti v útlom veku, malé deti: *dávať pozor na maličkých; spievala spolu s maličkými; s malinkými vie zaobchádzať; tam sa naši maličká dosýta vyšantia; V úplne inej ilúzii žijú naše deti. Tým malinkým stačí k šťastnému slintaniu pohľad na farebné svetielka a šušťanie vianočného papiera.* [Sme 2010]

maloletý² -tého pl. N -tí G -tých m. i práv. ▶ fyzická osoba, ktorá ešte nedovršila zákonom určený vek potrebný na svojprávnosť (u nás 18 rokov), a preto nie je spôsobilá na právne úkony, maloleté dieťa; op. plnoletý: *zákonný zástupca maloletého; starostlivosť o maloletých; povoliť uzavretie manželstva maloletému (od 16. roku veku); návrh na reedukačný pobyt pre maloletého; chrániť maloletých pred negatívnou reklamou; zákaz predaja cigariet maloletým; skúmať problematiku delikvencie maloletých (v trestnom práve) detí vo veku od 6 do 14 rokov* ■ **maloletá** -tej pl. N -té G -tých ž.: *zveriť maloletú do starostlivosti matky; ocitol sa vo väzení pre únos maloletej*

malomocný² -ného pl. N -ní G -ných m. lek. ▶ kto je chorý na malomocenstvo, infekčnú chorobu spôsobujúcu rozpad tkaniva: *liečiť malomocných; žiť v kolónii malomocných; Malomocní v sanatóriách celého sveta už zabudli na nádej, že aj na nich sa Boh pozrie a zázrakom zlikviduje ich hroznú nemoc.* [R. Sloboda]

■ **malomocná** -nej pl. N -né G -ných ž.: *na ostrove umrela posledná m.*

malomyselný² -ného pl. N -ní G -ných m. ▶ kto stráca duševnú silu, kto sa vyznačuje sklúčenosťou, nedostatkom sebadôvery, malomyselný človek, malodušný človek: *posmelovať malomyselných; Statočný Rafát, čo dávaš príklad malomyselným.* [S. Rakús]; *Len nestrácajte odvahu! – prihováral sa veliteľ pevnosti malomyselným.* [KN 2005]

maloverný² -ného pl. N -ní G -ných m. kniž. ▶ kto nedokáže niečomu al. v niečo veriť; (v kresťanskom chápaní) kto nie je pevný vo viere, kto má malú vieru, maloverný človek: *povzbudiť maloverného; maloverní vždy klesajú na duchu; Víťazstvo nám z neba nespadne. Za všetky porážky môžu maloverní.* [Š. Žáry]; *Vedel vyvrátiť posmech skeptikov a pochybnosti maloverných.* [L. Mňačko]

■ **maloverná** -nej pl. N -né G -ných ž.: *posilňovala maloverné*

malý² *malého* pl. N *malí* G *malých* m. hovor. **1.** ▶ malý syn, malý chlapec, chlapček, obyč. vo vzťahu k svojim rodičom: *kedy sa narodil váš m.?*; *nakŕmiť malého*; *vstávať v noci k malému*; *povedz mi niečo o svojom malom*; *tí naši malí sú hanbliví chlapci*; *Ale malý nie a nie prestať, pri svetle veľkej lampy mu boli dobre vidieť veľikánske slzy, kotúlajúce sa po lícach.* [Vč 1977]

2. iba pl. *malí* ▶ deti v útlom veku, menšie deti: *pre malých je hračkárstvo detský raj*; *rozprávka, zábava, prevrpenie pre malých aj veľkých pre deti i dospelých*

menovaný² *-ného* pl. N *-ní* G *-ných* m. admin. ▶ ten, o ktorom sa už hovorilo, ktorého meno sa už predtým spomínalo, uvádzalo: *m. nemá žiadny iný príjem*; *menovanému bola uložená bloková pokuta*; *po oboch menovaných bolo vyhlásené pátranie*; *Menovaný je asi 165 cm vysoký, má štíhlu postavu, hnedé oči, krátke tmavé vlasy.* [Pd 1994] ■ **menovaná** *-nej* pl. N *-né* G *-ných* ž.: *m. sa nezdržiava v mieste trvalého bydliska*; *na menovanú súd vydal príkaz na zatknutie*

miestny² *-neho* pl. N *-ni* G *-nych* m. ▶ kto žije na danom mieste, v danom meste, kraji a pod., domáci: *miestni nás prijali nevlúdne*; *miestnych dlho presvedčali o svojich dobrých úmysloch*; *obchodný duch sa miestnym nedá uprieť*; *Miestni sa tu kúpu oblečení, často aj v rifliach.* [Slo 2002]; *Aj jeden miestny si o sebe myslí, že je taký národný buditeľ, a neustále nám píše listy.* [P7 2006]

milá *milej* pl. N *milé* G *milých* ž. **1.** ▶ dievča, žena v ľúbostnom vzťahu k mužovi, priateľka, partnerka, milenka: *každý večer chodieval za milou*; *objal svoju milú*; *dostal list od milej*; *I to mohol povedať, ako sa mu ráno nechcelo vstávať a ako sa s milou nemohol rozlúčiť.* [L. Ťažký]; *Študovať začínaš, v cudzom svete budeš žiť, a rok je bez milej predlhý.* [P. Jaroš]

2. v spojení so zámenom ▶ (blízka) osoba ženského pohlavia (obyč. v oslovení): *netráp sa, moja m., nikomu to nepoviem*; *prepáčte, moje milé, že ste museli tak dlho čakať*; *nemám pravdu, moje milé?*; *Nože, moja milá, nože sa drž – matersky ju chlácholila.* [Š. Žáry]

milovaný² *-ného* pl. N *-ní* G *-ných* m. **1.** ▶ kto je nám citovo veľmi blízky, ku ktorému máme vrúcny citový vzťah, milý²: *nezabudnuteľné chvíle v náručí milovaného*; *vydať sa za svojho milovaného*; *smúti za svojím milovaným*

2. obyč. pl. *milovaní* často v spojení so zámenom ▶ kto je nám citovo blízky; kto je v rodinnom al. úzkom priateľskom vzťahu s niekým: *oplakávať stratu svojich milovaných*; *dozvedel sa, že jeho milovaným hrozí nebezpečenstvo*; *A nezabudnite, že urobiť svojich milovaných šťastnými je tým najväčším šťastím*

tím. [Vnk 2000]; *Moji milovaní, aj mňa všeličo trápi. Som s Vami a modlím sa spolu s Vami.* [Blu 2004]

milovaná -nej pl. N -né G -ných ž. **1.** ▶ dievča, žena v ľúbostnom vzťahu k mužovi, priateľka, milenka, milá: *stretnutie s milovanou; Moja milovaná beží ku mne, oddane sa mi vrhá do náruče.* [L. Ballek]; *Muž ľavou rukou objíma osí bôčik milovanej.* [I. Kadlečík]; *Dnes už máje mládenci svojim milovaným stavajú iba zriedka.* [Sme 2009]

2. obyč. pl. *milované* často v spojení so zámenom ▶ blízka osoba ženského pohlavia, ktorá je v rodinnom al. úzkom priateľskom vzťahu s niekým: *ďakujem vám, moje milované, že vás mám*

milučká -kej pl. N -ké G -kých ž. expr. **1.** ▶ dievča, žena v ľúbostnom vzťahu k mužovi, priateľka, partnerka, milenka: *Napíšem ti teda, milučká, sľubujem.* [I. Kadlečík]

2. obyč. pl. *milučké* v spojení so zámenom ▶ (blízka) osoba ženského pohlavia (obyč. v oslovení): *ešte si užijeme zábavy, moje milučké; Milučké moje, žena moja a dcérenka moja, otecko si na Vás spomína!* [V. Šikula]

milučký² -kého pl. N -kí G -kých m. expr. **1.** ▶ muž v ľúbostnom vzťahu k žene, priateľ, partner, milenec: *neodchádzaj, zostaň so mnou, m.; Ticho?! Preboha tá prosím, buď ticho, milučký!* [E. Borčín]; *Leť, dobrý vetrík, cez hory a doly / nes milučkému pozdrav v ústrety.* [V. Mihálik]

2. obyč. pl. *milučkí* často v spojení so zámenom ▶ kto je nám citovo blízky; kto je v rodinnom al. úzkom priateľskom vzťahu s niekým (často v oslovení): *moji milučkí konečne prišli domov; ahojte, moji milučkí, zajtra zavolám zas*

milý² milého pl. N milí G milých m. **1.** ▶ muž v ľúbostnom vzťahu k žene, priateľ, partner, milenec: *večer sa tajne stretne s milým; sklamala sa v milom; chudne, trápi sa pre milého; srdce jej za milým túži; kedysi dievčatá odprevádzali svojich milých na vojnu; Preto sa rozhodla, že sa zmárni, že zvolí radšej smrť ako život bez milého.* [J. Lenčo]; *Koľko si už mala manželov, koľko si mala milých, a aký si každému z nich schystala osud?* [V. Zamarovský]

2. obyč. pl. *milí* často v spojení so zámenom ▶ kto je nám citovo veľmi blízky; kto je v rodinnom al. úzkom priateľskom vzťahu s niekým (často v oslovení): *poďte ďalej, moji milí; vitajte, moji milí; spomienka na našich milých; Teraz už musím od vás odísť, milí, prepáčte mi to.* [A. Baláž]; trochu iron. *Meškáte dvadsať minút, moji milí – a u nás presne sadáme k stolu.* [H. Zelinová]

▣ parem. *pre milého nič ťažkého* kto má niekoho rád, nepozná prekážky, všetko prekoná

mladá -dej pl. N -dé G -dých ž. hovor. **1.** ▶ mladé dievča, mladá žena: *vraj sa zamiloval do nejakej mladej; na tú mladú dlho nemohol zabudnúť; Nieкто sa blíži k lavičke. Je to Spidi s nejakou mladou.* [A. Baláž]; *Táto mladá, to sú nohy...* [S. Lavrík]

2. ▶ mladá manželka al. dcéra: *Vy si myslíte, že to spískala mladá?* [D. Dán]; *Tá tvoja mladá má aj telefón?* [R. Sloboda]; *Za rohom majú otvorené aj v nedeľu, treba zájsť do obchodu, pošlite mladú...* [J. Satinský]

3. ▶ mladá nevesta, synova manželka: *Brat krútil hlavou a mladá... tá nič... stála vedľa venca s nápisom Od syna, nevesty a vnúčat, zahľadená do zeme.* [J. Balco]; *Veselie im vládlo v duši, jaj, i na jazyku, iba mladá nariekala podľa nášho zvyku.* [B. Belák]

4. zried. ▶ mladšia žena (v oslovení): *Brzdi, mladá, začína ma prechádzať humor.* [G. Murín]

mladé -dého pl. N a A -dé G -dých s. ▶ zvieracie mláďa: *vyseďieť m.; v hniezde straka kŕmi m.; samička orangutana má vždy iba jedno m.; z lesa vybehla diviачica so štyrmi mladými; Po zelenej hladine plávala divá kačka s mladými, zostávala za nimi brázda.* [P. Vilikovský]; *Jemu tak zahynula zajačia samica, odchoval mladé injekčnou striekačkou.* [A. Baláž] ■ fraz. *nosiť/prenášať niečo ako mačka mladé* premiestňovať niečo z jedného miesta na druhé, ustavične nosiť so sebou

mladistvý² -vého pl. N -ví G -vých m. práv. ▶ (najmä v trestnom práve) fyzická osoba, ktorá dovŕšila štrnásť rok a neprekročila osemnásť rok svojho veku a ktorá je relatívne trestne zodpovedná za svoje konanie: *príčiny kriminality mladistvých; zákaz podávania alkoholu mladistvým; zanedbávať výchovu mladistvého; na zamestnávanie mladistvého treba súhlas rodiča; ešte ako mladistvého ho súdili za krádež auta; Trikrát trestaný! Už ako mladistvý.* [J. Johanides] ■ **mladistvá** -vej pl. N -vé G -vých ž.: *vyšetrotateľ obvinil z lúpeže 17-ročnú mladistvú; Počet obvinených mužov sa pohybuje okolo 1840, žien je asi 60, mladistvých približne 150, z toho dve mladistvé.* [Sme 1994]

mladý² -dého pl. N -dí G -dých m. **1.** hovor. ▶ mladý muž (obyč. v oslovení): *Hej, mladý, poďte pomôcť!* [P. Hruz]; *Máš zmysel pre humor, mladý.* [B. Šikula]; *Mohli by ste sa legitimovať? – vyzval ho ten mladý z kriminálky.* [P. Vilikovský]

2. iba pl. *mladí* ▶ mladí ľudia: *dať priestor mladým; odstrániť nezamestnanosť mladých; medzi mladými sa cíti najlepšie; v očiach mladých bol hrdinom; o študijné pobyty je medzi mladými veľký záujem; Vy mladí si dnes neviete ani*

predstaviť, čo vtedy znamenal taký riaditeľ gymnázia. [J. Lenčo]; Raz večer zahovoril sa so skupinou mladých, v ktorej bola aj ona. [J. Gregorec]

3. iba pl. *mladí* ▶ mladý zaľúbený pár al. manželia vo vzťahu k svojim rodičom: *mladí sa o týždeň budú brat; kde budú mladí bývať?; po svadbe sa mladí často hádali; Mamky sa hneď aj dohodli, že v sobotu pôjdu s mladými na faru napísať ohlášky.* [Š. Janega]

▣ fraz. *mladí-starí* všetci ▣ parem. *mladý môže [zomrieť], starý musí; mladý pracuje silou, starý rozumom*

mocný² -ného pl. N -ní G -ných m. ▶ kto má veľkú moc a vplyv, mocný, vplyvný človek: *záujmy dnešných mocných; byť v nemilosti mocných; dráždi ho úslužnosť voči mocným; Jeho kariéru si vysvetľovali dlhé roky tým, že má mocných tamhore, a vedeli aj, kto sú tí mocní, či lepšie, kto je ten mocný.* [L. Mňačko]; *Ani napriek príkorm nesklonil hlavu pred mocnými.* [Pd 1994] ▣ fraz. *mocní tohto sveta* a) tí, ktorí vládnu, panovníci, štátnici veľmocí b) veľmi bohatí ľudia s veľkým vplyvom

Adriana Oravcová (pripravila M. Petrufová) – Alexandra Šufiarska

Vysvetlivky

Typografické značky

- ▶ uvádza výklad
- ↗ odkaz
- ▣ frazeológia, parémie
- ▣ príhniezdované slovo

Zoznam použitých skratiek zdrojov

KN – Katolícke noviny, Mma – Mamina, Pd – Pravda, P7 – Plus 7 dní, Slo – Slovo, Vč – Večerník, VNK – Východoslovenské noviny – Korzár

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (11)

V texte nadpísanom *Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka* pokračujeme v uverejňovaní slov, s ktorými sme sa v ostatných rokoch stretli najmä v odborných, ale čiastočne aj v publicistických textoch a ktoré nie sú v doterajších vydaniach KSSJ (viacšie o tom pozri v Kultúre slova, 2014, roč. 48, č. 1, s. 58).

okrúhlica -e -lic ž. (slovo je už v SSJ) **1.** bot. kapusta poľná pravá, *Brassica rapa rapa* **2.** ovoc. slivka s guľatým plodom

olejáreň -rne ž. (slovo je už v SSJ) **1.** závod, objekt, v ktorom sa vyrába a spracúva olej **2.** sklad oleja **3.** objekt v železničnom depe, v ktorom sa olejujú rušne, železničné vozne ap.

olejár -a mn. -i m. (slovo je už v SSJ) **1.** kto pracuje pri výrobe oleja: *obec o-ov a šafraníkov* **2.** vlastník olejárskeho podniku **3.** šport. slang. člen kanadského hokejového družstva Edmonton Oilers; **olejárka** -y -rok ž.; **olejársky** príd. (slovo je už v SSJ): *o. priemysel; o. sortiment, o. výrobok; o. koncern, o-a firma, o-a spoločnosť; olejárstvo* -a s. **1.** výroba a spracovanie oleja **2.** výroba oleja zo semien rastlín a výrobkov z neho, olejníctvo

olejnica -e -níc ž. **1.** rastlina, z ktorej sa získava olej: bot. *o. guinejská*, *Elaeis guineensis* olejová palma **2.** nádobka na olej prispôbená na olejovanie, olejnička: *kovová o.*

olejník -a mn. -ci m. v min. výrobca oleja zo semien rastlín; **olejnícky** príd.: *o. cech, o-a tradícia; olejníctvo* -a s. **1.** výroba oleja zo semien rastlín a výrobkov z neho, olejárstvo **2.** výroba a spracovanie oleja, olejárstvo

olejovzdorný príd. odolávajúci oleju: *o. náter; o-á guma, o-á plastová hadica, o-á protišmyková podrážka, o-é tesnenie*

olejoznak -u m. (slovo je už v SSJ) tech. zariadenie ukazujúce výšku hladiny oleja v nádrži ap.: *plastový o.; kruhový o.; kontrolný o.*

olišťovať⁹ -uje -ujú dok. opatriť lištou: *o. police, o. plávajúcu podlahu, o. prechodové dvere*; nedok. **olišťovávať**⁹ -a -ajú: *trup sa o-a dvakrát*

omiel'ací príd. ktorý trením obrusuje, ktorý omieľ'a; týkajúci sa omieľ'ania: *o. bubon, o. stroj, o-ie zariadenie; o. proces*

⁹Text vznikol pri riešení grantového projektu *Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko* (VEGA č. 2/0125/14).

omývateľný príd. ktorý sa môže omývať: *o. obrus, o. podbradník, o. povrch, o-á farba, o-á tapeta*; **omývateľnosť** -i ž.: *o. náterov; ľahká o.*

oneskorovač -a D -u L -i mn. N a A -e m. neživ. **1.** odb. prostriedok na oneskorovanie (zapálenia, horenia, výbuchu, rastu, klíčenia ap.): *bleskovicový o.; o. tuhnutia* **2.** tech. zariadenie na oneskorovanie funkcie niečoho: *o. vypnutia vnútorného osvetlenia; časový o. otvárania; digitálny o. signálu*

opakovač -a D -u L -i mn. N a A -e m. neživ. tech. obojsmerný vysokofrekvenčný zosilňovač: *bezdrôtový o. signálu, univerzálny o. signálu*

opakovateľný príd. (slovo je už v SSJ) ktorý sa môže opakovať, ktorý možno opakovať: *o. experiment, o. proces, o-á šablóna; o-é úlohy; o. zážitok*; **opakovateľne** prísl. (slovo je už v SSJ): *kvalita zvaru závisí od o. presného nastavenia zväracích parametrov; o. použiteľný filter, vhodnejšie opakovane použiteľný filter*; **opakovateľnosť** -i ž. (slovo je už v SSJ): *o. merania, o. dobrých výsledkov*

oplach -u m. odb. opláchnutie, oplachovanie: *studený o.; o. rán; o. tlakovou vodou*; **oplachový** príd.: *o. prostriedok, o. roztok, o-á voda*

oplastovaný príd. pokrytý plastom: *o. plech, o-á doska, o-é pletivo*

oplastovať -uje -ujú dok. pokryť plastom: *o. podlahu, o. zábradlie, o. detské bazény, o. drevené časti okien*

oplaštený príd. pokrytý plášt'om: *o. rám, o. komín*

oplaštiť -í -ia dok. pokryť plášt'om: *o. kábel; o. halu, o. vyrovnávaciu nádrž; o. drevo cementovými doskami*

oplašťovaný príd. pokrytý plášt'om: *o. bubon, o. drôt, o. kábel; o-á nádrž*

oplašťovať -uje -ujú nedok. i dok. pokrývať, pokryť plášt'om: *o. montované objekty, o. stropnú časť podkrovia, o. bazénovú halu; o. z vonkajšej strany; o. sadrokartónom; stavbu treba o.*

oplátovať -uje -ujú dok. pokryť plátom: *o. prístrešok; striebrom o-ná med', ocel' o-ná hliníkom*

opleť -u m. odb. opletenie: *kovový o., sklokeramický o., textilný o.; dvojitý o.; o. hadice*; **opleťový** príd.: *o. materiál, o-é priadze, o-é vlákna*

opletenie -ia s. materiál používaný na obkrútenie nejakého predmetu pletením: *nylonové o., polyesterové o.; o. demižóna; poškodenie o-ia; kábel s o-ím*

oplôtik -a m., **oplôtok** -tka m. (slovo je už v SSJ) i **oplôtka** -y -tok ž. (slovo je už v SSJ) ohrada, oplotenie, plot: *diviací o-k; elektrický o-k, elektrická o-ka*; **oplôtkový** príd. (slovo je už v SSJ): *o. drôt; o. pasienok, o. areál; o. spôsob pasenia, o. systém chovu; o-á pastva*

opracovaný príd. upravený do žiadanej podoby: *o. kameň, o. mramor; o. diamant, o. odliatok, o. pieskovec, o-á doska, o-á textília; štvorstranne o-é rezivo; vôňa o-ého dreva; tepelne o. mäsový výrobok; opracovanosť -i ž.: *o. materiálu, o. mäsa; stupeň o-i surovín**

opracovateľný príd. (slovo je už v SSJ) ktorý sa dá opracovať: *o. lo-mový kameň; ľahko o. materiál, dobre o-á liatina; hliník je ľahko o.;* **opracovateľnosť** -i ž. (slovo je už v SSJ): *o. pórobetónu; o. laserom; ťaž-ká o.*

opraviteľný príd. ktorý sa dá opraviť: *o. povrch, o. produkt, o-á chy-ba; čerpadlo je o-é; práv. o-á škoda na hmotnom majetku; opraviteľnosť -i ž.: *o. motorových vozidiel, o. sadrokartónových stien; zistiť o. pneu-matiky**

opravovateľ -a mn. -ia m. (slovo je už v SSJ) kto niečo opravuje: *o. píso-miek; poznámka o-a; o. vyzdvihne riešiteľove dobré nápady; opravovateľ-ka* -y -liek ž.; **opravovateľský** príd.: *o. kolektív; o-é zásahy*

orbitál -u L -i mn. N a A -y m. fyz. oblasť, v ktorej sa vyskytuje elektrón v atóme: *atómový o., molekulový o.;* **orbitálový** príd.: *o. diagram, o. model atómu, o-á energia, o-é väzby*

orosovať -uje -ujú nedok. pokrývať rosou; polievať vodou pripomínajú-cou rosu: *o. časť terária; pot jej o-oval čelo // orosovať sa: murivo sa môže o.;* *plechové krytiny majú tendenciu o. sa; sklá sa o-ujú; rozvody studenej vody sa v stene o-ujú*

osetčina -y ž. osetský jazyk

osetský príd. k Oset, Osetsko: *o. prezident, o. bojovník, o. zápasník; o. jazyk; o-á literatúra*

osievací príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa osievania, súvisiaci s osieva-ním, slúžiaci na osievanie: *o. stroj, o. bubon, o-ie zariadenie*

osievač¹ -a D a L -oví mn. N -i A -ov m. živ. pracovník, ktorý niečo osieva: *o. oloveného prášku; osievačka*¹ -y -čiek ž.: *o. obilia*

osievač² -a D -u L -i mn. N a A -e m. neživ. (slovo je už v SSJ) tech. zariadenie, stroj na osievanie: *o. múky, o. kompostu, o. na zeminu; laboratórny o.*

osievačka² -y -čiek ž. (slovo je už v SSJ) tech. osievač²: *odstredivá o. múky; o. substrátov*

osievadlo -a -diel s. (slovo je už v SSJ) zariadenie, stroj na osievanie, osie-vač², osievačka²: *mechanické o., vibračné o.*

osmičkový príd. týkajúci sa osmičky, súvisiaci s osmičkou, podobajúci sa osmičke: *o. steh, o. vzor, o. uzol, o. náramok, o. posilňovač*; mat., inform. *o-á číselná sústava*

ostenie -a s. (slovo je už v SSJ) stav. **1.** obloženie muriva pri otvoroch dvier al. okien: *vonkajšie o.*; *o. dvier, o. okna* **2.** zvislá al. vodorovná časť dverovej al. okennej zárubne: *dverové o., okenné o., prefabrikované o., sadrokartónové o.*; **osteňový** príd.: *o-á tvarovka*

ostrap -u s. odb. ostré výbežky na rezanom, vítanom al. inak opracovanom materiáli al. na náradí: *odstrihnúť o., odstraňovanie o-u; úderné plochy nesmú mať o.*

ostrapok -pka/-pku m. odb. kov vytlačený na okraj pri obrábaní kladi-
vom, ostrap: *kovový o.*; *odstránenie o-a; výskyt ostrého o-a, zvyšky o-a*

ostrič¹ -a D a L -oví mn. N -i A -ov m. živ. pracovník, ktorý ostří nástroje, náradie ap.: *o. nástrojov*

ostrič² -a D -u L -i mn. N a A -e m. neživ. tech. nástroj na ostrenie: *o. nožov, o. sekier, o. vrtákov, ručný o. čepelí, o. na nože a nožnice*

ostrička -y -čiek ž. tech. prístroj na ostrenie: *o. pílových kotúčov, o. pílových reťazí, o. vrtákov*

ostridlo -a -diel s. (slovo je už v SSJ) prísada do plastickej suroviny slúžiac na zníženie jej plastickejšti, ostrivo: *piesok ako o.*

ostrižok -žka/-žku m. **1.** zvyšok niečoho po strihaní, odstrižok: *papierové o-y; o-y z bavlnených látok* **2.** odb. ostrá vyvýšená hrana vzniknutá pri obrábaní al. spôsobená mechanickým poškodením

osvedčovací príd. práv. týkajúci sa osvedčovania, vzťahujúci sa na osvedčovanie: *o. orgán, o. predpis; o. dekrét; o-ia doložka, o-ia agenda; o. postup*

osvetlený príd. ktorý je zasiahnutý svetlom: *o. hrad, o. most, o. vianočný stromček, o-á plocha, o-á jazdovka*; **osvetlenosť** -i ž. odb.: *denná o., nedostačujúca o., o. bodovým zdrojom*

ošatné -ého s. príspevok na ošatenie: *o. pre sobášiacich poslancov; o. sa vypláca polročne*

oteruvzdorný príd. odb. odolný proti opotrebovaniu trením: *o. náter; o. plech, gumová o-á hadica*; **oteruvzdornosť** -i ž.: *vysoká o.; skúška o-i, stupeň o-i*

ovinovací príd. určený na ovinovanie, slúžiaci na ovinovanie: *o. baliaci stroj, o-ia páska*

ovinutie -ia s. materiál používaný na obrútenie nejakého predmetu: *nepremkavé o., špirálové o., polyesterové o.; stiahnuť o. z hrubej struny; o. z teplotne odolnej sklenej pásky*

ovládačový príd. týkajúci sa ovládača, vzťahujúci sa na ovládač: *o. modul, o. panel, o. stojan; o-á kombinácia; inform. o. softvér*

ovplyviteľný príd. (slovo je už v SSJ) ktorý sa dá ovplyvniť: *o. človek, o-á cieľová skupina; občan je o., zákazník je o. pocitmi; ovplyviteľnosť* -i ž. (slovo je už v SSJ): *o. rozhodcov; o. správania*

oxidant -u m. chem. látka schopná okysličovať inú látku, okysličovadlo: *silný o.; tekutý o., krémový o.; o-y v potravinách*

oxidovať -uje -ujú nedok. i dok. **1.** chemicky pôsobiť na zlučovanie látok s kyslíkom, okysličovať, okysličiť: *chemická látka schopná o. inú látku; o. vzdušným kyslíkom; štáva z listov na vzduchu o-uje; železo o-uje; odb. konektor s pozlátením nebude o. 2.* slang. otravovať, zdržiavať sa, tráviť čas: *ide o. niekde inde*

označník -a L -u mn. N a A -y m. neživ. konštrukcia, na ktorej je informácia o niečom, často v podobe značky: *autobusový o., turistický o., zastávkový o., o. zastávky, o. pamiatkovej zóny, o. smeru; označnickový príd.: *o. stĺpik**

oznamovač¹ -a D a L -ovi mn. N a A -e m. poľov. pes oznamujúci poľovníkovi stopu, postrelené al. zastrelené zviera, hlásič

oznamovač² -a D -u L -i mn. N a A -e m. neživ. prístroj, zariadenie na oznamovanie niečoho: *poplachový o.; o. nových e-mailov, o. zapnutých smeroviek*

ozubica -e -bíc ž. (slovo je už v SSJ) lek. väzivo spájajúce zub s kosteným lôžkom: *zápal o-e, choroby o-e; ozubnicový príd. (slovo je už v SSJ): *o. väz**

ozubnica -e -níc ž. (slovo je už v SSJ) **1.** žel. ozubená koľajnica: *o. v Tatrách 2.* tech. súčiastka podobná ozubenej koľajnici: *prídavná o. hriadel'a; vodiaci systém o-e 3.* hovor. ozubnicová železnica: *parná o.; ozubnicový príd. (slovo je už v SSJ): *o-á železnica, o-á trať**

ožarovač -a D -u L -i mn. N a A -e m. neživ. prístroj slúžiaci na ožarovanie: *infračervený o., kobaltový o.; hliníkový o. pre dátové prenosy*

ožiarený príd. **1.** zaliaty žiarou, osvietený: *o. objekt 2.* vystavený (umelému) žiareniu: *o. materiál, o. produkt; o. ľudský organizmus, o. nádor; ožia- renosť* -i ž. odb.: *slnčná o.; o. hlavy sálavým teplom*

Matej Považaj

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Ako správne vykať

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Ako moderní a kultivovaní ľudia dbáme o svoj výzor a oblečenie aj o vystupovanie na verejnosti, no na kultúru rečového prejavu mnohí akosi zabúdajú. Dnes už na ulici či v obchode málokedy počujeme správne vykanie, a čo je zvlášť smutné, vykať zabudli zrejme aj autori slovenských televíznych seriálov či postavy v talároch v televíznych rekonštrukciách príbehov zo súdnej siene. Zopakujme si: v slovenčine je pri vykaní určitý slovesný tvar vždy v druhej osobe množného čísla. Správne vykáme: *Pán Majer, boli ste tam?* (nie *bol ste*). – *Pani Vážna, vy ste mali prísť v pondelok* (nie *mala ste*). – *Obžalovaná, povedali by ste nám* (nie *povedala by ste nám*). Kým určitý slovesný tvar je pri vykaní vždy v množnom čísle, podstatné mená, prídavné mená, zámená a číslovky sú v jednotnom čísle, napr. podstatné meno: *Vý ste majsterka* (*majster*); prídavné meno: *Boli by ste taká dobrá* (*taký dobrý*); číslovka: *Nie ste prvá* (*prvý*), *kto mi to povedal*; zámeno: *Vý ste tá* (*ten*), *na koho som čakal*. Podobne je to aj vo vete s prídavným ako s neurčitým slovesným tvarom: *Vážená pani, boli ste oboznámená...*, *Vážený pán, boli ste oboznámený...* a to isté platí aj pre slovo *rád*. Muža sa pýtame *Pán Mokry, máte rád knihy?* a ženy *Pani Novotná, boli by ste rada doma?*

(Roľnícke noviny, 2009, č. 8, 20. februára, s. 19)

Preklep a prieklep

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Pisárky to v minulosti nemali ľahké. Stačil jeden *preklep* v dôležitom texte a mohli zahodiť celý list aj s *prieklepmi* a začať písať odznova. Písanie

na počítači im prácu výrazne uľahčilo. Dnes už nemusia robiť *prieklepy* a špiniť si prsty indigom. Kopírovací papier patrí minulosti a namiesto *prieklepov* vám tlačiareň vytlačí toľko kópií, koľko potrebujete. Písanie na počítači umožňuje aj ľahšie opravovanie *preklepov* a špeciálny softvér vás dokonca na mnohé *prekľepy* sám upozorní. Napriek tomu sa problém *preklepov* doteraz nepodarilo úplne vyriešiť. Naďalej nás strašia v listoch i v tlači a sú častým zdrojom mrzutosti i pobavenia. Kým slovo *prieklep* s významom „kópia urobená na písacom stroji“ sa v súčasnosti ocitá čo do frekvencie používania na okraji našej slovnej zásoby, slovo *prekľep* s významom „chyba vzniknutá pri písaní klepnutím na iný kláves“ sa zrejme tak skoro nevytratí z našich jazykových prejavov.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 10, 6. marca, s. 19)

Máte chuť na liči?

IVETA VANČOVÁ

Medzi mnohými druhmi exotického ovocia, ktoré sú v posledných rokoch súčasťou bohatej ponuky našich obchodov, našlo si svoje miesto aj drobné guľaté ovocie veľkosti slivky s červenkastou šupkou, ktoré pochádza z juhovýchodnej Číny a ktoré poznáme pod názvom *liči*. Ľudovo sa nazýva aj *čínska slivka* alebo *čínska jahoda*. *Liči* je obľúbené pre svoju šťavnatú a sladkú bielu dužinu s výraznou arómou. Používa sa na prípravu ovocných šalátov, kompótov, džúsov, pridáva sa do jogurtov, známe sú aj čaje s príchuťou *liči*. Niekedy sa ovocie označuje aj slovom cudzieho pôvodu *lychee*, no v slovenčine má už tento názov zdomácnenú podobu *liči*, ktorá sa uvádza v slovníkoch cudzích slov a v Slovenskom botanickom názvosloví (botanický názov rastliny je *dvojslivka čínska*, lat. *Litchi chinensis*). Slovo *liči* je vzhľadom na zakončenie nesklonné podstatné meno stredného rodu, napr. *chuť mi liči*, *kompót z liči*, *zrelé liči*, a pomenúva sa ním nielen subtropický strom, ale aj plod, podobne ako aj pri názvoch niektorých u nás pestovaných ovocných stromov *hruška*, *slivka* či *čerešňa*.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 13, 27. marca, s. 19)

Môže polícia realizovať prípad krádeže?

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Na oficiálnych internetových stránkach našej polície a justície sme sa dočítali, že *úrad inšpekčnej služby realizuje prípady závažnej kriminality ekonomického charakteru, kriminalisti poskytujú pomoc pri realizácii prípadov organizovanej trestnej činnosti a polícia realizuje prípad neoprávneného prehlasovania osobných motorových vozidiel. Slovo realizovať má v slovenčine význam „uskutočňovať, uskutočniť, vykonávať, vykonať“*. Slovom *prípad* sa pomenúva to, čo sa stalo, prihodilo. Polícia môže *realizovať preventívne projekty, rozličné akcie či operácie*, ale *realizovanie prípadov závažnej kriminality* by mala prenechať kriminálnikom. Súbor úkonov vedúcich k objasneniu trestného činu sa spisovne nazýva *vyšetrovanie – polícia vyšetroje prípad*. V tomto význame možno použiť aj výraz *polícia rieši prípad*, resp. *polícia pracuje na objasnení prípadu*.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 16, 17. apríla, s. 19)

Forma a fazóna

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Medzi športovými redaktormi sa stalo módou nahrádzať výraz *forma* slovom *fazóna*. Čítame a počúvame, že *Filcova družina začala doladovať fazónu, Oravec má skvelú streleckú fazónu, Artmedia stále nemá starú fazónu*, a s novinármi si kladieme otázku, či *Chelsea prelomí slabšiu fazónu*. Slová *forma* a *fazóna* sú síce synonymá, ale iba vo význame „*tvar, strih – obyčajne časti oblečenia*“. Mohli by sme pochváliť športovcom *fazónu* ich nových dresov, ale keď chceme hodnotiť ich výkonnosť a kondíciu, je vhodné používať slovo *forma*, teda *Filcova družina začala doladovať formu, Oravec má skvelú streleckú formu, Artmedia stále nemá starú formu a Chelsea prelomí slabšiu formu*. Na porovnanie sme vybrali z tlače príklady vhodného

použitia slova *fazóna*: *raz nevyhovuje farba, inokedy fazóna; úpravou stratia šaty pôvodnú fazónu* či *okrasné stromy sa rozkošateli a strácajú fazónu*. Správne je aj použitie slova *fazóna* v prenesenom význame v titulku *Pešia zóna dostáva novú fazónu*.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 20, 15. mája, s. 19)

Vítajte a vítajte

IVETA VANČOVÁ

Pri vítaní hostí môžeme použiť rozličné uvítacie formulky, no najčastejšie sú to pozdravy *vitaj* alebo *vitajte*. V obidvoch pozdravoch píšeme v základe slov krátke *i*, no niekedy sa môžeme stretnúť aj s nesprávnymi podobami s dlhým *í*, napr. *Vítajte v našom meste! – Vítaj doma!*

Podoby *vitaj, vitajte* v slovenčine máme, no nie sú to pozdravy, ale tvary rozkazovacieho spôsobu slovesa *vítať*. Keďže v slovese *vítať* je dlhá samohláska *í*, zachováva sa aj v ostatných tvaroch, napr. *Vítame účastníkov konferencie. – Pekne vítam! – V tom meste nás vždy srdečne vítajú*. Dlhé *í* je aj v tvare rozkazovacieho spôsobu v jednotnom čísle – *vitaj* – aj v množnom čísle – *vitajte*. Môžeme ich použiť napríklad vo vetách, ktorými chceme niekoho upozorniť, aby vítal, alebo poučiť, ako má vítať, napr. *Nože ich vitaj, už sú tu! – Hostí nášho hotela vítajte vždy s úsmevom!*

(Roľnícke noviny, 2009, č. 21, 22. mája, s. 19)

KS

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300